

CESTY KULTURNÍHO DĚDICTVÍ

PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH LÁZEŇSKÝCH MÍSTECH V KARLOVARSKÉM KRAJI

LÁZEŇSKÁ CESTA

OBSAH

Úvod	2
Karlovy Vary	4
Mariánské Lázně	29
Františkovy Lázně	53
Kyselka	73
Jáchymov	79
Lázně Kynžvart	85
<hr/>	
Kláštepec nad Ohří	89
Konstantinovy Lázně	91
<hr/>	
Bad Elster	94
Bad Brambach	95
Bad Alexandersbad	96
Bad Berneck	97

Chrlič Římských lázní v Mariánských Lázních

Lázeňství je fenomén, který je součástí světové civilizace již více než dva a půl tisíce let. Nejstarší tradice lázeňství vycházejí z antické jižní Evropy a Předního Východu a dalších oblastí pod správou Římské říše. Charakteristické je pojmenování samotných lázní: celosvětové označení pojmem spa je odvozeno od světově proslulého lázeňského města Spa v Belgii, anglický název bath vychází z proslulého lázeňského města Bath ve Velké Británii. Lázně jsou rozdělovány do několika skupin: lázně s přírodními léčivými zdroji (léčivé vody, peloidy, plyny), lázně klimatické (horské, mořské), lázně relaxační (welles, veřejné bazény a plovárny) a očistné (veřejné lázně, lázně parní, sauny).

Za centrum světového lázeňství je možné považovat lázně ve střední Evropě (pás uhličitých vod mezi pohorím Central Massif ve Francii, přes Německo, severní polovinu Čech až po sudetskou část Polska) s významným ohniskem v česko-bavorsko-saském příhraničí. Tradice lázeňství na území České republiky jsou sice mladší než v jižní Evropě a obecně v zemích středomořské oblasti, přesto si však získalo v minulosti mimořádný věhlas i vážnost. Lázně a lázeňství zde vývojově navazovaly na rozvoj lázeňství evropského, a to jak v oblasti technologické (jímání pramenů a zpracování zdrojů), balneologické (léčebné využití zdrojů) nebo v oblasti stavební, architektonické a urbanistické (stavební podoba a urbanistické utváření lázeňského prostoru). Mimořádný rozvoj zaznamenaly lázně a lázeňská místa zejména ve druhé polovině 19. století, kdy se vyvinuly v neobyčejné urbanistické celky a skvostné architektonické soubory. Často se také tato doba označuje za „Zlatý věk lázní“.

V rámci České republiky jsou velice zajímavé zvláště lázně v severozápadních Čechách, a to především na území Karlovarského kraje. Právě lázeňství tvoří jedno z jeho nejvýraznějších specifík. Výskyt tak velkého množství léčivých minerálních pramenů v jedné oblasti nemá v České republice ani jinde ve světě obdoby a dalo regionu nezaměnitelný charakter. Nejvýznamnější lázeňská místa jsou zde rozprostřena v unikátní zeměpisné poloze vytvářející pomyslný trojúhelník. Jeho vrcholy tvoří věhlasná lázeňská města Karlovy Vary, Mariánské Lázně a Františkovy Lázně. Díky svému věhlasu a významu mohla tato města používat označení „Světové lázně“ (Weltbad) jímž se mohla chlubit jen ta skutečně nejvýznamnější lázeňská města světa. Z tohoto důvodu jsou součástí navrhované nadnárodní sériové nominace Slavné lázně Evropy / The Great Spas of Europe k zápisu na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO, kterou tvoří 16 lázeňských měst ze 7 evropských zemí (blíže www.spaarch.cz).

Záměrem této publikace je představit širší veřejnosti soubory lázeňského dědictví Karlovarského kraje, a to jak ta věhlasná lázeňská města, tak i další lázeňská místa, která jsou rozložena po obvodu Západočeského lázeňského trojúhelníku. Absolvování vybrané trasy Lázeňské cesty Karlovarského kraje poskytne návštěvníkovi ucelenou představu o daném tématu na celém území kraje. Trasa zahrnuje i možné pokračování za lázněmi sousedních regionů - na území Ústeckého a Plzeňského kraje i zemí - Svobodného státu Sasko a Svobodného státu Bavorsko (Spolková republika Německo). Z jejich vzájemného porovnání pak lze vyčíst společné vazby, které se uplatňovaly v lázeňské architektuře bez ohledu na hranice v Evropě.

KARLOVY VARY

Karlovy Vary - pohled na město, J. Schindler 1652

Vznik lázeňského města je spojen s osobou českého krále a římského císaře Karla IV., který měl podle známé pověsti objevit kolem roku 1350 hluboko v údolí Teplé horké vřídlo. Zřejmě již kolem roku 1358 zde, ve vyvýšené poloze nad ohybem řeky, dal vybudovat královský lovecký hrádek a při něm komorní městečko, které pojmenoval svým jménem (Karlsbad). Nazývalo se však obvykle Warmbad, případně česky Vary. Roku 1370 povýšil Karel IV. Vary na královské město. Od roku 1508 pak měly Vary statut veřejných lázní. Zástavba města se rozvinula po obou stranách údolí, pod královským hrádkem a na protějším břehu u vývěru Vřídla pod kostelem sv. Maří Magdalény. V polovině 16. století bylo ve městě na čtyřicet lázeňských domů a přibližně 200 koupelen v soukromých domech, kam byla Vřídelní voda vedena dřevěnými žlaby. Nad hlavním vývěrem byl postaven hranolový dřevěný altánek, zastřešený báňovitou střešou a vedle něj stály Obecní lázně. V roce 1604 staré renesanční „Vary“ téměř zanikly během velkého požáru města.

Po třicetileté válce se Karlovy Vary začaly výrazně rozrůstat a stávaly se postupně známým lázeňským centrem i v evropském rámci. Dokladem barokního rozmachu je stavba monumentálního *kostela sv. Maří Magdalény* v letech 1732–1737 podle projektu Kiliána Ignáce Dientzenhofera a *sloup Nejsvětější Trojice* z roku 1716 na Tržišti. Z barokního období města se dochovala také řada objektů s původními hrázděnými konstrukcemi, nejznámějším je dům *U Zlatého vola*, později nazvaný podle svého majitele Petr čp. 85 (Vřídelní 13), datovaný do rozmezí let 1706–1709, dům *Maltézský kříž* čp. 334 (Stará Louka 50) z roku 1706 a sousední dům *Krásná královna* čp. 335 (Stará Louka 48) z let 1718–1719. Významným objektem je rovněž barokní dům *Sedm planet* na Tržišti. Z podnětu hraběte Rudolfa

Chotka, nejvyššího purkrabího Království českého, byla v roce 1756 na nábřeží řeky Teplé upravena promenáda (dnešní Stará Louka), v duchu Říma, Neapole, Paříže.

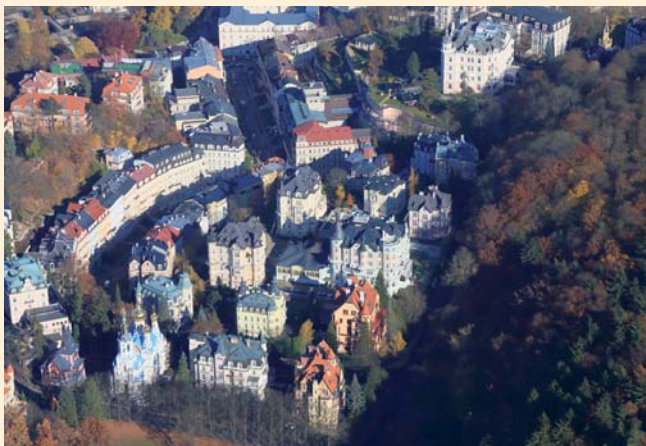

Karlovy Vary - pohled na lázeňské město od jihu, 80. léta 19. století

Po dalším velkém požáru města v roce 1759 se obnovovaná zástavba řídila pozdně barokními principy. Koncem 18. a počátkem 19. století se pak v zástavbě uplatnil klasicismus a empír. Nad vývěry pramenů byly zřizovány drobné pavilony, které později doplnily nákladnější kolonády, jejichž antikizující podobu vytvořili úředníci zemské stavební správy Georg Fischer a Josef Esch. Z klasicistních objektů je jedním z nejhodnotnějších *Poštovní dvůr* z let 1791–1792 se zřejmě nejstaršími prvky rané neogotiky v Čechách, dále dům *Hannover* (nyní *Chebský dvůr*) na Tržišti čp. 386 s dvorními pavlačemi, proslavená kavárna *Embassy* na Nové Louce čp. 296, dům *Černý orel* na Tržišti čp. 27, soubor klasicistních domů v Mariánskolázeňské ulici (dům „*Stuttgart*“ čp. 580/31, dům „*Deutschland*“ čp. 308/33 a první *lázeňský dům pro důstojníky c.k. rakouské armády* v Karlových Varech čp. 516/35) a poslední příklady zájezdních hostinců, *Helénin dvůr* čp. 438 a *U Města Lvova* v Libušině ulici čp. 527. V letech 1840–1841 proběhla klasicistní přestavba *kostela sv. Ondřeje*. Tak zvaný erární klasicismus zastupuje v Karlových Varech zejména budova bývalého *okresního hejmanství*, dnešní budova Muzea na Nové Louce čp. 578. Příkladem architektury pozdního klasicismu, který již strohé fasády doplňoval výraznějšími architektonickými články, je dům *Labitzký* čp. 467 z roku 1855. První romantickou vilou na území Karlových Varů byla *Vila Lützow*, postavená v roce 1854. Jedinečné přírodní zázemí údolní lázeňské aglomerace vytvořily v duchu raného romantismu pojaté parkové úpravy, které zpřístupnily nad městem se zvedající zalesněné svahy, v nichž vznikl

rozsáhlý systém vycházkových cest. Celé prostředí obohatila řada malých chrámků, altánů, gloriétů i prostých pamětních desek na skalních výbězcích podél vycházkových cest. Dosud se zde dochoval nejstarší kruhový altánek typu monopteros zvaný *Dorotín gloriét* z roku 1791.

Největší konjunkturu zaznamenaly Karlovy Vary ve druhé polovině 19. století a zejména v letech 1890–1914. Pro toto období se vžilo označení Zlatý věk Karlových Varů. Překotný hospodářský i stavební rozvoj nastal po napojení na železniční síť v letech 1870–1871 na Buštěhradskou dráhu z Chebu do Prahy. Do lázeňského města tehdy vstoupila architektura historizujících slohů. Mohutná stavební vlna začala obsazovat i nezalesněné části údolních svahů. Dalším těžištěm nové výstavby se stalo Švýcarské údolí, prudce stoupající nad městským parkem. V ose úžlabiny byla vytyčena široká Sadová ulice (Parkstrasse) s noblesní řadovou zástavbou a ve svazích nad ní pak nejhonosnější vily a penziony první vilové čtvrti zvané Westend, se svatostánky pro lázeňské hosty z ciziny, včetně *anglikánského chrámu* (1876–1877), *synagogy* (1875–1877) a *pravoslavného chrámu* (1893–1897).

Vilová čtvrť Westend s pravoslavným chrámem sv. Petra a Pavla

Od Sadové ulice byla vybudována nová široká promenádní (Zahradní) ulice podél městského parku a Teplé. Největší význam pro architektonický výraz Karlových Varů měl bezesporu světově proslulý vídeňský ateliér Fellner & Helmer, který vyprojektoval pro Karlovy Vary řadu staveb, z nichž nejvýznamnější byla *Vřídelní kolonáda* (1878–1879) a jsou *Městské divadlo* (1884–1886) a *Císařské lázně* (1893–1895). Téměř současně probíhal v údolí neméně významný vývoj také na dosud nezasaženém území podél Ohře, kde vznikla obchodní a správní část města, kterou charakteri-

zuje přísně pravoúhlý uliční rastr. Karlovy Vary se tehdy staly lázeňským centrem světového věhlasu a významu.

Karlovy Vary - pohled od jihozápadu z rozhledny Karla IV.

První světovou válkou Zlatý věk Karlových Varů skončil. Přesto po vzniku samostatného Československa byl ve 20.–30. letech 20. století architektonický obraz lázeňské části města citlivě do tvořen. Karlovy Vary se tímto vývojem staly největšími lázněmi České republiky. Vyvěrá zde větší množství pramenů termální hydrogen-uhlíčito-sírano-chlorido-sodné kyselky o teplotě 35–73°C, z nichž 15 pramenů je vyvedeno do pitných míst v sedmi kolonádách. Největším a nejvýznamnějším je samotné Vřídlo (73 °C). Dále zde vyvěrá studený Železnatý pramen (11,9 °C). K léčebným kúram je dále používána rašelina, slatina a vřidelní plyn. Lázně se zaměřují na nemoci trávicího ústrojí, poruchy výměny látkové, diabetes mellitus, poruchy metabolismu tuků, obezitu, některé nemoci pohybového ústrojí, parodontózu a jiné. Historická část lázeňského města se po urbanistické stránce dochovala ve velmi intaktním stavu. Město si tak stále zachovává mimořádnou památkovou hodnotu. Proto je od roku 1992 městskou památkovou zónou. Obraz, jaký lázeňské město nad Vřídlem na počátku 20. století získalo, a který se dosud zachoval, lze považovat za jedinečné umělecké dílo v urbanistickém, architektonickém, ale i krajino-tvorném smyslu. Karlovy Vary tak právem usilují spolu s dalšími slavnými evropskými lázeňskými městy o zápis na Seznam světového dědictví UNESCO.

Karlovy Vary - pohled na lázeňské centrum se Zámeckou věží a kostelem sv. Maří Magdalény

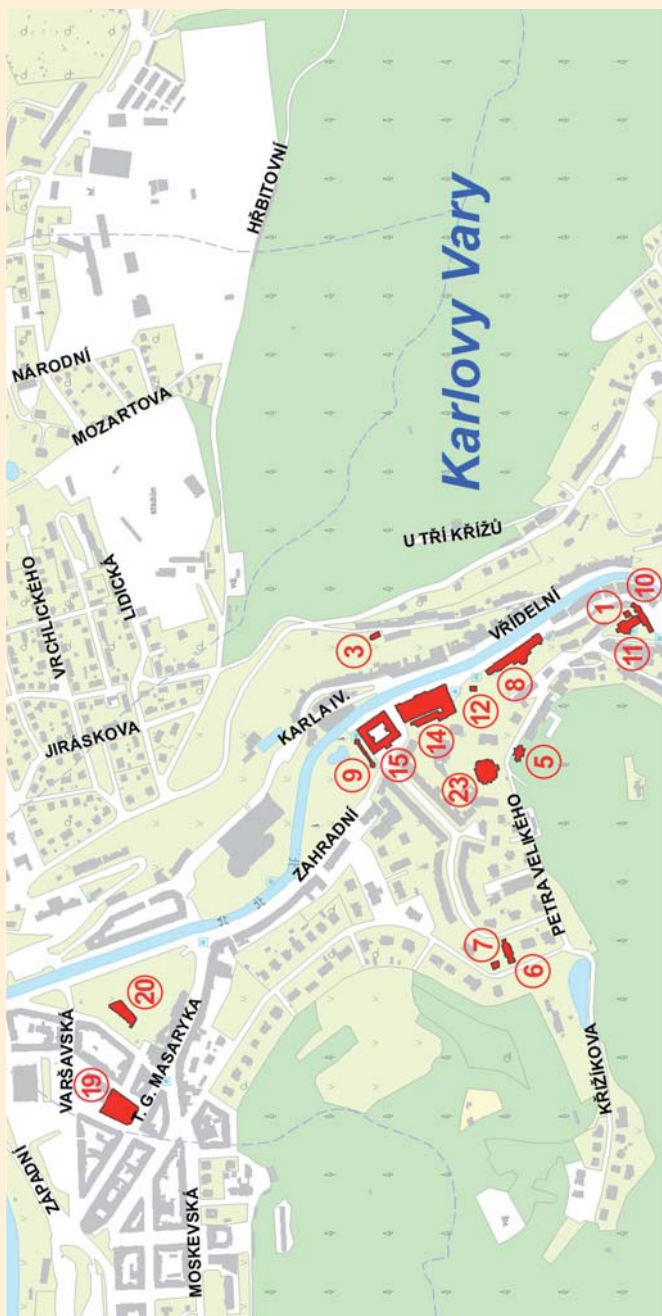
1* Zámecká věž, Zámecký Vrch čp. 431

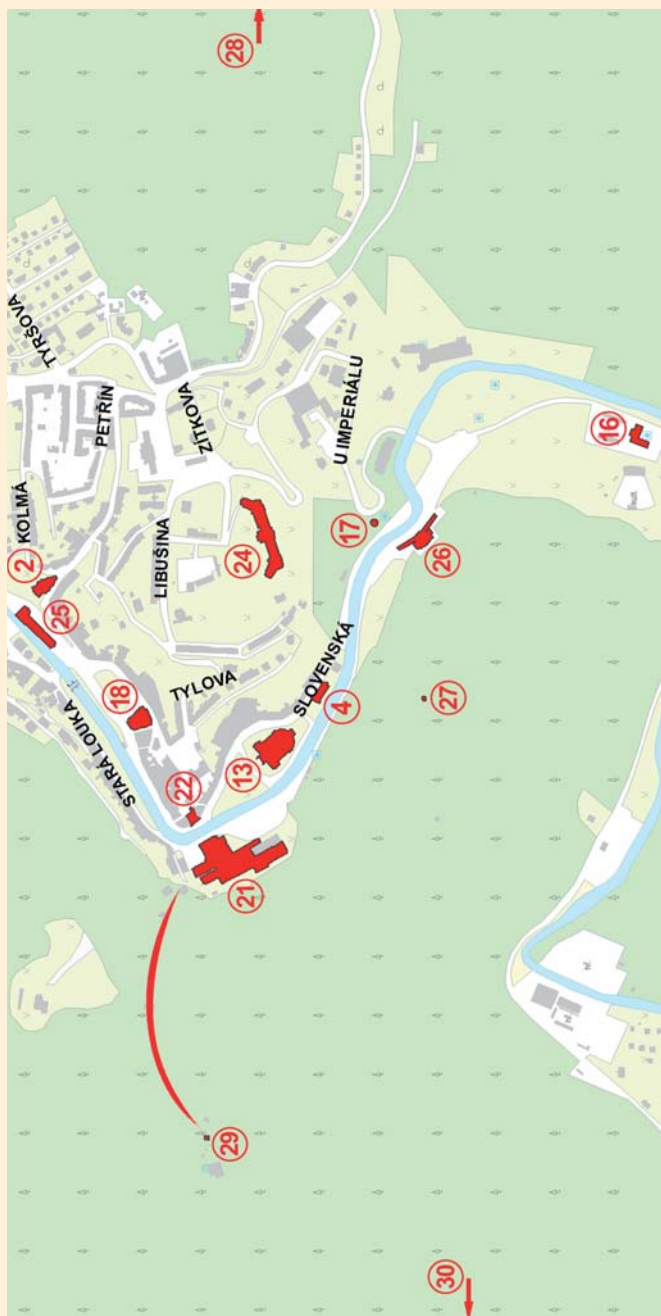
Hranolová věž, vévodící městu na strmé skále přímo nad Tržištěm, je pozůstatkem hradu císaře Karla IV. z poloviny 14. století. Císař Maxmilián II. v roce 1567 věnoval pustnoucí hrádek městu. Při velkém požáru města roku 1604 vyhořel i hrad. Po obnově v roce 1608 sloužila věž jako městská hláska. Po dalším požáru města v roce 1759 byla věž výrazně upravena. Tehdy dostala nové ukončení ve formě arkádového ochozu, ze kterého byl městskými trubači oznamován příjezd lázeňských hostů, a nové zastřešení valbovou střechou s lucernou. Štukatérská výzdoba fasád byla doplněna v roce 1878. V roce 1911 byl v rámci stavby nové kolonády Zámeckého pramene podle projektu Fridricha Ohmanna připojen k severovýchodní straně věže výtah na Zámecký vrch.

Zámecká věž a Tržní kolonáda

** - číslo označuje umístění objektu na mapě*

Děkanský chrám sv. Maří Magdalény

2 Děkanský chrám sv. Maří Magdalény,

Náměstí Svobody čp. 1

Děkanský chrám sv. Maří Magdalény byl postaven v letech 1732–1737 podle plánů pražského architekta Kiliána Ignáce Dientzenhofera a je národní kulturní památkou. Architektonickým řešením v duchu dynamického baroka se řadí mezi nejkrásnější Dientzenhoferovy stavby v českých zemích. Stavba chrámu je výjimečná nejen svým provedením, ale i uspořádáním. Autor zde dovršil své snahy o spojení půdorysného schématu podélného kostela a centrální stavby vybudováním podélné centrály, jejíž ústřední prostor tvoří ovál. K němu jsou připojeny další oválné prostory tvořící presbytář, postranní kaple a vchodové předsíně u hlavního a bočních vstupů. Centrální prostor lodi je zaklenut kupolí s lucernou, osvětlující interiér. Presbytář a předsíň jsou zaklenuty plackou. Ochoz s emporami a kruchtou jsou otevřeny do hlavního prostoru, jeho balustrové zábradlí je spolu s římsami konkávně a konvexně vypjato do interiéru lodi. Vnější uspořádání hmoty kostela je doplněno mohutným

dvouvěžím obráceným k historickému jádru města. Prostor podzemí, zaklenutý valenými klenbami s trojbokými výsečemi, je unikátní ukázkou důmyslného založení monumentální barokní stavby. Později byl suterén, zřejmě v průběhu 2. poloviny 19. století, upraven na kryptu, ve výklencích byly zřízeny kaple Božího hrobu a ojedinělý oltář z hrachovce. Podzemí chrámu s kryptou je přístupné veřejnosti v rámci exkurzní trasy.

3 Kostel sv. Ondřeje, Ondřejská ulice

Při vyústění Ondřejské ulice byl postaven kolem roku 1500 pozdně gotický kostel sv. Ondřeje, později upravený ještě renesančně. V letech 1840 až 1841 byla provedena podle plánů stavitele Morawtze přestavba, která vtiskla objektu jeho dnešní klasicistní tvář. Za kostelem se rozkládal hřbitov určený pro cizince, kteří zemřeli při svém pobytu v lázeňském městě. Mezi jinými lázeňskými hosty zvučných i pozapomenutých jmen zde byl pohřben v roce 1800 slavný pruský architekt Friedrich Gilly nebo v roce 1844 syn Wolfganga Amadea Mozarta, Franz Xaver Mozart. Hřbitov zrušený v roce 1911 byl v roce 1913 upraven na Mozartovy sady, kam byly umístěny původní náhrobky z 18. a 19. století.

4 Evangelický kostel sv. Petra a Pavla,

Mariánskolázeňská ulice

Evangelický kostel byl postaven v letech 1854-1856 stavitelem Gustavem Heinem, na pozemku hraběnky Schamburg-Lippe, která jej věnovala na zřízení modlitebny pro všechny nekatolické lázeňské hosty. V letech 1864-1865 byl rozšířen o nové hlavní průčelí s věží a současně prodloužen o nový presbytář. Fasádám přibylo členění pilastry s nezbytnou obloučkovou římsou v neorománském stylu. V letech 1893-1894 byl kostel upravován pod vedením architekta Julia Zeissiga z Lipska a tehdy dostal svou konečnou podobu. Vnitřní prostor lodi kostela je plochostropý, krytý dřevěným kazetovým stropem, presbytář je zaklenut valenou klenbou.

5 Anglikánský kostel sv. Lukáše, Zámecký vrch

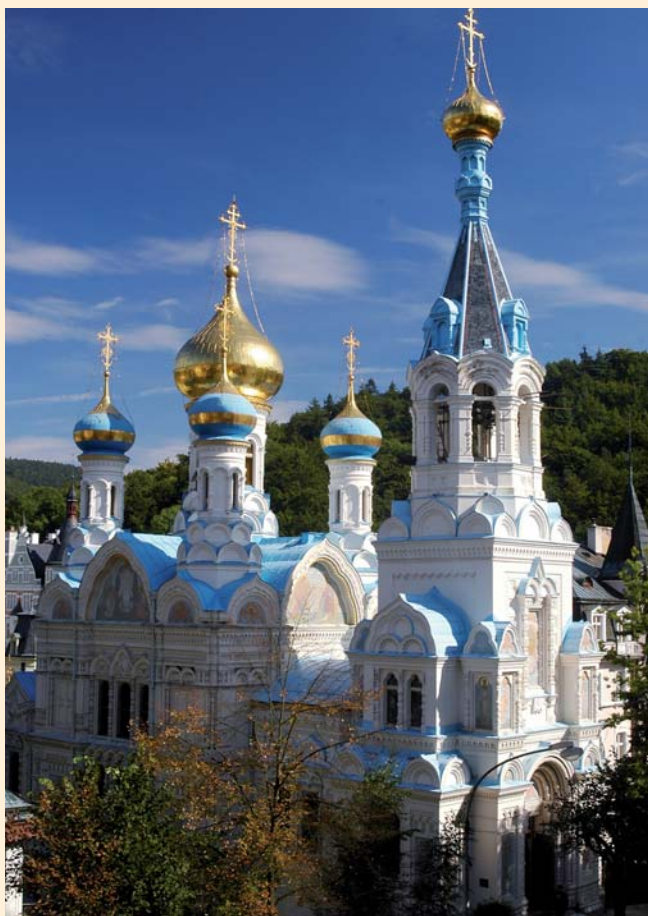
Postaven za přispění společnosti movitých anglických návštěvníků Karlových Varů v letech 1876-1877 podle projektu saského stavebního rady z Lipska, dr. Oscara Mothese. Nahradil starší menší svatyni stojící nad Švýcarským údolím, kde se rozrůstala Sadová třída. Vlastní podoba chrámu vychází ze seversky cítěného novogotického projevu architektury s uplatněním režného cihelného zdiva s mohutnými opěrnými pilíři. Stavba byla provedena na půdorysu latinského kříže, z něhož vystupuje v závěru polygonální presbytář. V křížení lodi a transeptu vystupuje mohutná věž završená dřevěnou zvonící. V současnosti je v kostele otevřena výstava voskových figurín.

Anglikánský kostel sv. Lukáše

6 a 7 Pravoslavný kostel sv. Petra a Pavla s farou, Krále Jiřího čp. 1040 a 1049

Postaven ve vilové čtvrti Westend v letech 1893-1897 podle projektu architekta Gustava Wiedermanna z Františkových Lázní, který zřejmě vycházel z prvotních plánů architekta D. A. Uchtomského již ze 70. let 19. století. Výraz exteriéru i interiéru námětově čerpá z byzantsko-ruských sakrálních staveb. Kompozice na protáhlém půdorysu kombinuje klasický neobyzantský kvadratický pětikupolový chrám s podélným chrámem ve starém ruském slohu, s připojenou zvonici u vstupu a schodišťovou věžicí za presbyteriem. Výzdoba je řešena typickými prvky ruského klasického stavitelství, s rozličným bosováním, hvězdicemi či kokošniky. Závěr chrámu odděluje od hlavní lodi dvouřadý dřevěný ikonostas z roku 1866, dekorovaný bohatou dřevořezbou a malovanými ikonami I. A. Tjurina. Severně od chrámu byla postavena budova fary s použitím klasických prvků ruského lidového řezbářského umění. V roce 1912 byl u vstupu do chrámu ze Sadové třídy umístěn bronzový reliéf cara Petra Velikého při příležitosti dvoustého výročí jeho pobytu v Karlových Varech.

Pravoslavný kostel sv. Petra a Pavla

8 Mlýnská kolonáda, Mlýnské nábřeží

V místech, kde stál původně mlýn, byly v roce 1711 vybudovány Mlýnské lázně. Podél břehu řeky Teplé byla posléze v letech 1792–1793 vybudována první kolonáda, nahrazená v roce 1811 novou kolonádou, postavenou podle plánu drážďanského stavitele Augusta Giessela. V roce 1827 byla ke Giesselově kolonádě přistavěna podle návrhu Josefa Esche Mlýnská kolonáda.

Novou kolonádu vybudoval v letech 1869–1881 pražský architekt Josef Zítěk, který ji navrhl jako přízemní sloupovou halu s architráfovým systémem v podobě antické stoy. Trojtraktová dispozice s použitím korintského řádu, která kryje celkem pět pramenů (Mlýnský, Skalní, Libušin, Knížete Václava a Rusalčin), nese kazetový strop

a horní terasu s výraznou balustrovou atikou a ustupujícím horním pavilonem. Na pilířcích atiky nárožních pavilonů bylo osazeno dvanáct alegorických soch, představujících jednotlivé měsíce roku. Na sochařské výzdobě tympanonů a festonů se podílel Bohuslav Schnirch a plastiky zhotovili sochaři Alfred Schreiber a Karl Wilfert. Stavba vlastní kolonády byla dokončena roku 1881 a posléze v roce 1892 dokončován Skalní pramen pod Bernardovou skálou. Přibližně uprostřed je hala rozšířena apsidální nikou orchestřiště, kterou zdobí alegorické reliéfy od karlovarského sochaře Václava Lokvence. Mlýnská kolonáda se svým majestátním sloupovým je jednou z nejelegantnějších sloupových kolonád nejen českých, ale i evropských lázeňských měst.

Mlýnská kolonáda

9 Kolonáda Sadového pramene, Dvořákovy sady

V letech 1880–1881 byl v Městském parku za Vojenským lázeňským domem postaven koncertní sál s restaurací. Projekt byl svěřen architektům Ferdinandu Fellnerovi a Hermannu Helmerovi, kteří objekt navrhli realizovat tak, jako rok před tím Vřídelní kolonádu, tedy z litinových dílů. Dodavatelem litinových prvků byla Mariánská huť hraběte Salma z Blanska. Proto byl také koncertní sál zván Blanenským pavilonem. Stavbu provedl karlovarský stavitel Josef Waldert. Teprve v průběhu stavby byl celý komplex koncertního sálu doplněn o krytou promenádní část, která propojila Sadový pramen, vyvěrající v suterénu Vojenského lázeňského ústavu, s koncertním sálem. Podle tohoto pramene je též nazývána Sadovou kolonádou. Kolonádu tvoří 50 m dlouhá veranda krytá ozdobnou litinovou konstrukcí v neorenesančním stylu na štíhlých korintských sloupech, ukončená nárožními šestibokými pavilónky. Koncertní pavilon s restaurací byl v roce 1966 zbořen, dodnes se tak zachovala pouze promenádní část kolonády.

Sadová kolonáda

10 Tržní kolonáda, Tržiště

Na místě staré karlovarské radnice na Tržišti měla být vybudována nová velká kolonáda. Vyhlášená architektonická soutěž však nebyla úspěšná a tak se městská rada rozhodla vybudovat prozatím pouze provizorní dřevěný přístřešek pro korzující lázeňské hosty. Projekt byl zadán již osvědčené dvojici architektů, Ferdinandu Fellnerovi a Hermannu Helmerovi. Kolonádu ve švýcarském stylu s ozdobnou dřevořezbou provedl v roce 1883 tesařský mistr Oesterreicher z Vídně. V levé části kolonády vyvěrá pramen Karla IV. V roce 1904 byla kolonáda prodloužena o pravou část s velkou apsidální nikou, kde vyvěrá Tržní pramen, a to podle projektu, který vypracoval vrchní stavební ředitel karlovarského stavebního úřadu, inženýr Franz Drobny. Původně provizorní stavba se postupem doby stala jedním ze symbolů Karlových Varů.

11 Kolonáda Zámeckého pramene – Zámecké lázně, Zámecký vrch

U Zámecké věže, v místech starší klasicistní kolonády Zámeckého pramene, byla vybudována v letech 1910–1912 nová kolonáda podle projektu profesora Friedricha Ohmanna z Vídně. Stavba, provedená karlovarským stavitelem Friedrichem Seitzem, byla rozčleněna na tři samostatné celky: ve spodní části to byla velká výstavní a promenádní hala, na kterou navazoval otevřený kruhový Sluneční dvůr obklopený arkádami, a dále prostor pitné haly s vývěrem Zámeckého pramene, doplněný v roce 1913 monumentálním kamenným reliéfem Ducha pramenů od vídeňského sochaře W. Hejdy. Architektonický výraz ve stylu nové klasiky je nejvíce zřetelný zejména užitím typického gloriety jako symbolu lázeňství, do kterého byl přiveden další vývěr Zámeckého pramene, nazývaný od té doby Horní Zámecký pramen. V letech 2000–2001 byla kolonáda přebudována na honosné Zámecké lázně.

12 Pavilon pramene Svobody (Františka Josefa),

Mlýnské nábřeží

Při hloubení základů pro nový Kurhaus (Lázně III) na Mlýnském nábřeží v roce 1865, byl objeven nový pramen pojmenovaný po císaři Františku Josefovi I., dnes nazývaný pramenem Svobody. V zimě roku 1897 byl vývěr pramene opatřen dřevěným pavilónem na polygonálním půdorysu, ve formách klasické švýcarské architektury. Podoba pavilónu se stala posléze předlohou dalším romantickým pavilónům v lázeňském městě.

Pavilon pramene Svobody

13 Císařské lázně - Lázně I, Mariánskolázeňská čp. 306

Císařské lázně patří k největším a umělecky nejbohatším lázeňským domům v Karlových Varech a jsou národní kulturní památkou. Nová lázeňská budova rašelinových lázní byla postavena na místě barokního pivovaru v letech 1893–1895. Plány vytvořili vídeňští architekti Ferdinand Fellner a Hermann Helmer. Okázalá budova v historizujícím stylu francouzské neorenesance v sobě skrývá skvostné interiéry s neobvyklým komfortem a tehdejšími nejmodernějšími vybavením. Do vstupního vestibulu bylo možné vjíždět přímo kočáry. Za vestibulem se otevírá do prostoru majestátní trojramenné schodiště vedoucí do 1. patra. V pravé i levé části předního traktu byly situovány salony – čekárny, kde lázeňští hosté čekali na procedury. Zde byla umístěna i dvě plátna od karlovarského malíře Wilhelma Schneidera zachycující nejslavnější návštěvníky Karlových Varů až do roku 1914. V 1. patře středního rizalitu se nachází velký sál zvaný Zanderův, kde

stála tělocvičná zařízení pro švédskou gymnastiku podle dr. Zandera. V půlkruhovém zadním traktu je situován věnec lázeňských kabin obepínající centrální atrium. Celkem tu bylo 120 koupelen. Nejcennější a nejhodnotnější lázeňskou koupelnou je Císařská lázeň (Fürstenbades) pro významné hosty, nacházející se v přední části pravého traktu. Součástí této lázně s exkluzivní výzdobou byla i převlékárna (toaleta) a odpočinkový salón. Každá z ostatních koupelen přízemí i 1. patra obsahovala převlékárnu a kabinu. Zcela ojedinělý a unikátní byl i systém přípravy rašeliny v pohledově odsazeném pavilonu a její doprava do koupelen přímo ve vanách po litinových pavlačích v atriu. Císařské lázně jsou symbolem Zlatého věku Karlových Varů.

Císařská koupelna v Císařských lázních

Císařské lázně

14 Kurhaus - Lázně III, Mlýnské nábřeží čp. 507

Projekt stavby, označované tradičně jako „Kurhaus“, vypracovali v roce 1863 Ludwig Renner, Gustav Hein a Eduard Labitzký. Dokončení a slavnostní otevření objektu se uskutečnilo 10. září 1866. Architektonický výraz čerpá z tehdy módních předloh raného historismu s neogotickými a neorománskými motivy. Přísně souměrná dispozice se dvěma trojtraktovými křídly mezi trojicí rizalitů obsahuje dva vnitřní dvory. Vestibul a schodišťová hala je rozčleněna dvojicemi arkád na tři klenební travě. V suterénu i v přízemí se nacházejí po obou stranách střední chodby lázeňské koupelny. Do patra budovy vede ve středu dispozice dvojramenné schodiště nesené arkádami. Nejhodnotnějším prostorem je nepochybně Slavnostní sál (Kursaal) v patře s velkou arkádou a lodžii, který získal iluzivním modrozelenošedým mramorováním podobu velkolepého mramorového sálu italských či francouzských forem.

Kurhaus - Lázně III a Vojenský lázeňský ústav

15 Vojenský lázeňský ústav, Mlýnské nábřeží čp. 574

Vojenský lázeňský ústav, postavený podle projektu W. Hagenauera v letech 1853–1855, se původně vyznačoval typickou strohou fasádou a přísnou symetričností rakouského tzv. kasárenského klasicismu. Monumentálně působící čtyřkřídlý dvoupatrový objekt obsahuje vnitřní čtvercové nádvoří. Dostavba třetího patra je pozdější, z roku 1924, kdy byly fasády doplněny vysokým pilastrovým řádem s iónskými hlavicemi, sochařskou výzdobou i tzv. trofejemi. V přízemí se nacházely lázeňské provozy, v horních podlažích bylo 33 pokojů s předsíněmi pro důstojníky a 210 lůžek pro mužstvo. V jídelně je umístěn známý velkoplošný obraz Objevení Vřídla od Wilhelma Kandlera z roku 1848. V karlovarském prostředí je zcela mimořádným prvkem vnitřní kaple, která obsahuje sousoší Ukřižování od předního českého sochaře Václava Levého z roku 1856.

16 Poštovní dvůr, Slovenská čp. 309

U staré přepřahací poštovní stanice vybudoval karlovarský poštovník Josef Anton Korb v letech 1791–1792 zahradní restaurant, pro nějž se vžil název Poštovní dvůr. Současnou podobu obvodového pláště získal objekt v roce 1811, kdy jej upravil nový majitel Gotthelf Friedrich Pfitzmaier. V patře se nachází Labitzkého sál (který se od roku 1816 nazýval na počest vítěze nad Napoleonem v bitvě u Waterloo Blücherův) s gotizujícími nástěnnými malbami Josefa Kramolína. V letech 1817–1818 přistavěl G. F. Pfitzmaier druhé křídlo s novým sálem v patře, který nesl název Pruský sál. V roce 1827 byla vybudována v zahradě empírová sala terrena, v 70. letech 19. století rozšířená o litinovou verandu. Podél silnice na Březovou byl postaven v roce 1882 ještě tzv. skleněný pavilon. Poštovní dvůr byl velice oblíbeným místem výletů. V roce 1894 se zde konala kontinentální premiéra Novosvětské symfonie českého hudebního skladatele Antonína Dvořáka pod taktovkou Augusta Labitzkého.

Labitzkého sál v Poštovním dvoře

17 Chrámek Dorothey Kuronské, Dorotiny nivy

Drobný chrámek nazývaný Dorotin glorieta nechal postavit v romantické poloze na skalním výběžku nad řekou Teplou zamilovaný hrabě Christian Clam-Gallas v roce 1791 pro krásnou vévodkyni Dorotheu Kuronskou. Jedná se o stavbu na kruhovém půdorysu typu monopteros, provedenou ze dřeva, nejstarší pavilon v lázeňském městě.

18 Městské divadlo, Nová Louka čp. 22

V místech klasicistního Becherova divadla byla postavena v letech 1884–1886 podle projektu Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera nová divadelní budova. Architektonický výraz je inspirován podle vídeňského vkusu barokem a rokokem. Uspořádání a kompozice interiéru vychází z obdobných divadelních staveb ateliéru Fellner a Helmer. V dispozici karlovarského divadla stoupají z půlkruhového vestibulu dvě dvouramenná schodiště, ústící v patře do foyer. Hlediště je řešeno na půdorysu podkovy, s plastickou dekorací a malířskou výzdobou stropu, na které se podílel jeden z nejpřednějších představitelů vídeňské secese, Gustav Klimt spolu se svým bratrem Ernstem Klimtem a s Franzem Matschem. Společně namalovali i oponu. Divadlo bylo osvětleno již původně elektrickým osvětlením a v objektu se dochoval také unikátní systém vzduchotechniky s originálním dynamem pohánějícím větrání a topení.

Opona v Městském divadle

19 Hotel Ambassador - Národní dům (Hotel Střelnice), T.G.Masaryka čp. 1088

Karlovarský střelecký spolek (Karlsbader Schützenkorps) vybudoval v letech 1899–1900 v nově rozšiřované části města spolkový dům, který zahrnoval hotel, restauraci, varieté a muzeum. Velkoryse pojatý projekt vypracoval proslavený ateliér Fellner & Helmer, který stavbu

pojal ve velkolepém neogotickém slohu s neorenesančními i secesními prvky. Slavnostní zahájení provozu se konalo 23. února 1901 a varietní program ve zdejším varieté Orfeum byl zahájen 7. dubna 1901. V parteru jsou zachovány pozoruhodné malby vídeňských umělců Maxmiliana Kurzweila a Wilhelma Lista. V interiéru je unikátní zejména velký sál varieté s impozantní ocelovou konstrukcí vitrážového stropu, zhotovenou v plzeňské Škodovce.

Hotel Ambassador - Národní dům

Alžbětiny lázně (Lázně V)

20 Alžbětiny lázně – Lázně V, Smetanovy sady čp. 1145

Nová lázeňská budova, pojmenovaná podle císařovny Alžběty, byla postavena v letech 1905–1906 podle projektu, který vytvořil městský inženýr a stavitel Franz Drobny. Architektonický výraz objektu čerpá z neoklasicistních vzorů. Hlavní průčelí má konvexně vydutý střední rizalit, předstupující nárožní křídla mají uplatněny sloupové lodžie, navazující na motiv antického portiku či stoy. Vedle klasické hydroterapie se v lázních poskytovaly i rašelinové koupele a zábaly. Budova byla situována do parku Františka Josefa I. s malebným parterem ve francouzském formálním stylu. Fontána před vstupním průčelím lázni je v roce 1963 doplněna aktem dívky od Břetislava Bendy. Dnes jsou Alžbětiny lázně největším balneoprovozem v Karlových Varech, v němž se provádějí všechny druhy lázeňských procedur.

Alžbětiny lázně (Lázně V) od severovýchodu

21 Grandhotel Pupp, Mírové náměstí, čp. 310

Slavný Grandhotel Pupp má bohatou historii, která začíná již na počátku 18. století vybudováním barokních letohrádků Saského a Českého sálu. V 70. letech 19. století začal komplex obou sálových domů procházet pronikavými přestavbami poté, co se podařilo bratřím Antonu, Juliu a Heinrichu Puppovým získat tyto budovy do svého plného vlastnictví. Dne 20. června 1872 oficiálně založili rodinnou hotelovou firmu „Etablissement Pupp“. V rychlém sledu byly budovány četné novostavby - v roce 1873 Cafésalón se zahradními verandami, v letech 1873–1874 kulečnickový sál, hospodářské stavení a roku 1875 restaurace. Do let 1876 a 1883 spadá stavba a modernizace Parkhotelu. V letech 1892–1893 byl postaven nový Grandhotel Pupp podle plánů vídeňských architektů Příhody a Němečka ve stylu vznošené francouzské neorenesance. Na místě staršího Cafésalónu byl v letech 1905–1906 postaven velký Slavnostní

sál. Návrh stavby byl zadán osvědčené dvojici vídeňských architektů, Ferdinandu Fellnerovi a Hermannu Helmerovi. Stavební plány ale ve skutečnosti patrně vypracoval karlovarský architekt Alfréd Bayer, který s ateliérem Fellner a Helmer úzce spolupracoval. Soubor jednotlivých budov Grandhotelu byl s konečnou platností scelen v neobarokní palác v roce 1907. Parkhotel byl do současné podoby upraven podle projektu vídeňského architekta Paula Branga v letech 1911–1912. V roce 1936 se Puppům podařilo koupit poslední z okolních budov, nárožní dům Boží oko, a ještě před začátkem 2. světové války ho architektonicky začlenit do příčného křídla Grandhotelu.

Grandhotel Pupp (zprava Grandhotel, Slavnostní sál a vlevo Parkhotel)

22 Quisisana Palace, Mariánskolázeňská čp. 298

Dům Quisisana postavili Anton a Marie Pupp v letech 1887-1888, snad podle projektu architekta Alfréda Bayera. V jedné části domu bydlela rodina Antona Pupp a zbylá část sloužila jako dependance Grandhotelu Pupp. V letech 1929-1930 provedl Leo Pupp adaptaci a modernizaci domu, při níž byla upravena střecha s vložením podstřešní lodžie. Otevřené lodžie ve čtyřech podlažích nad sebou nemají v Karlových Varech, ani v jiných městech s převahou architektury historizujících slohů u nás obdoby.

23 Hotel a sanatorium Bristol – Palace, Zámecký vrch čp. 918

Soliterní a vpravdě monumentální Hotel Bristol byl postaven podle projektu Hanse Schidla v letech 1890-1891. Na první pohled je zřejmá snaha po monumentalizaci zejména z pohledu od Městských sadů a Sadové třídy. Architektonickou tvář čerpá z renesance. V roce 1891 byla u vstupního rizalitu instalována litinová veranda.

24 Hotel Imperial, Libušina čp. 1212

Na vrchol Tappenbergu, nad lázeňským centrem, byla v letech 1906–07 vybudována ve skále unikátní tunelová lanová dráha vedoucí z Divadelního náměstí. Jde o nejstarší elektrickou tunelovou lanovku v Evropě. Na samotném temeni kopce byl pak v letech 1910–1912 postaven majestátní a ve své době největší a nejmodernější hotel Imperial. Odvážný stavební záměr byl výsledkem aktivit karlovarského bankéře a podnikatele Alfreda Schwalba a mezinárodního seskupení v čele s Richardem Luttrellem Pilkingtonem Bethellem, lordem Westburym, přezdívaným v tehdejším světovém hotelnictví „hotelový Richard“. Studii stavby připravil francouzský architekt Ernest Hébrard v roce 1908. Vycházel přitom z kompozice hotelu Royal Alberta Hébrarda ve francouzských lázních Evian-les-Bains z let 1908–1909. Projekt vypracovali profesor Juan Kronfuss z Buenos Aires a architekt R. Thiele. Dlouhé průčelí hotelu bylo, stejně jako v případě hotelu Royal v Evianu, na obou stranách směrem k městu půdorysně zalomeno. Do každého z 320 hotelových pokojů tak alespoň krátce denně zasvítilo slunce. Ač je exteriér koncipován v duchu strohého nového klasicismu, interiér je pojímán v historizujících stylech od empíru až k neobaroku.

V roce 1912 byla k hotelu Imperial vybudována ještě druhá elektrická lanovka, vedená povrchově na opačné straně kopce ze současné Slovenské (tehdy Mariánskolázeňské) ulice.

Sanatorium a lázeňský hotel Imperial od severozápadu

25 Vřidelní kolonáda, Divadelní náměstí čp. 2036

Na místě staré litinové kolonády z roku 1879 architektů Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera, která byla v roce 1939 rozebrána a zlikvidována, byla postavena v letech 1967–1975 podle návrhu ing. arch. Jaroslava Otruby nová Vřidelní kolonáda.

Vřídelní kolonáda s výtryskem Vřídla

Stavba z betonu, železa a skla vychází programově z kontradikce hladkých lapidárních linií hmoty kolonády s historizující architekturou svého okolí. Nad vývěrem Vřídla, tryskajícího do výšky 12 metrů, se zvedá prolamovaný skleněný polygon jako symbol tepajícího srdce lázeňského města. Stavba nad zemí je sice nová, ale v podzemí se uchovávají pozůstatky starších lázeňských staveb, stojících dříve okolo Vřídla. Zachovala se stará kamenná nábrežní zeď a liti-
nový podstavec sloupku haly staré kolonády. V technickém suterénu Vřídelní kolonády, zpřístupněném novou exkurzní trasou, je možné spatřit tzv. Staré prameniště s relikty starých regulačních vrtů a další technologická zařízení kolonády. Chodba s kavernovými prostory, kde se mimo jiné pokamenovávají předměty povlakem vřídlovce, ústí nad řeku otevřenými otvory prolomenými do nábrežní zdi.

26 Galerie umění, Goethova stezka čp. 1215

Na místě starších obchůdků (butiků) byla v letech 1911-1912 postavena Umělecká hala (Kunsthale) s prodejními krámkami. Projekt připravil vrchní stavební ředitel karlovarského stavebního úřadu, inženýr Franz Drobny a městský inženýr, architekt Rudolf Mimler. Dlouhá a rozložitá hmota objektu sestávající ze dvou křídel zalomených před mostem arcivévodky Karla na půdorysu V má ve středu umístěn centrální pavilon - Uměleckou halu. Architektonický výraz svým střídým řešením navazuje na znovuzkřížený nový klasicismus a nezasvěně odkazuje na wagnerovskou vídeňskou modernu. V roce 1929 bylo na bočních křídlech přistavěno první patro. Po druhé světové válce zde byla zřízena Galerie umění, která se dnes zaměřuje na moderní umění.

Galerie umění

Rozhledny a vyhlídky

27 Rozhledna Karla IV.

Na vrcholu Výšiny císaře Františka Josefa (Kaiser-Franz Josefs Höhe), vybudována v letech 1874-1877.

28 Goethova rozhledna

Na vrcholu Výšiny Věčného života (Ewiges Leben) postavena v letech 1888-1889 podle plánů Ferdinanda Fellnera a Hermanna Helmera.

29 Rozhledna Diana

Na vrcholu Výšiny přátelství (Freundschaft Höhe), postavena 1912-1914 podle projektu Antona Breinla.

Rozhledna Diana s výletní restaurací

30 Rozhledna Aberg

Na Doubské hoře (původně Aichenberg, později Aberg) byla na místě starší vyhlídky vybudována v letech 1904 -1905 podle projektu architekta Rudolfa Melichara nová vyhlídková věž s restaurací. V současnosti není veřejně přístupná.

MARIÁNSKÉ LÁZNĚ

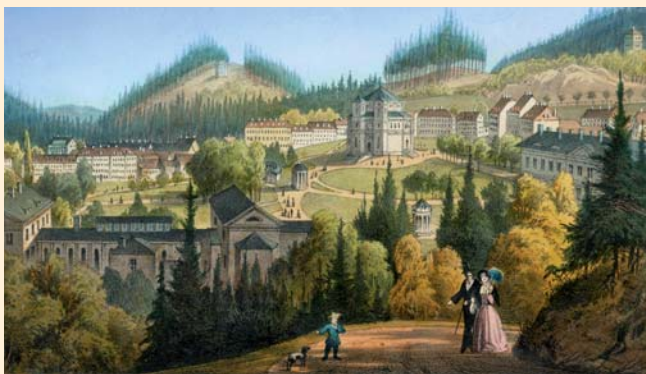

Mariánské Lázně v roce 1818

Mariánské Lázně patří k nejvýznamnějším a největším lázeňským areálům České republiky. Území se slanými prameny, které byly známy již od 16. století, vlastnil premonstrátský klášter v Teplé. Roku 1528 dal Ferdinand I. provést průzkum vody ze Slaného (Ferdinandova) pramene, o níž se domníval, že může sloužit jako zdroj kuchyňské soli (slanou chuť však způsobuje projímavá Glauberova sůl). V roce 1609 se zde horkou lázní ze Smrdutého (Mariina) pramene léčil Jáchym Libštejnský z Kolowrat. Kolem přelomu 17. a 18. století se věhlas zdejších léčivých pramenů rozšířil nejen po Čechách, ale i do Bavorska a Saska. Velký příliv nemocných vedl tepelského klášterního lékaře Curtia k vyčištění pramenů a úpravě cesty k nim. Nové podrobné průzkumy pramenů byly provedeny v letech 1760 a 1766 z iniciativy opata Jeronýma Františka Ambrože. V té době bylo již známo 7 pramenů, z nichž tři byly pojmenovány: Ambrožův (podle opata), Křížový (podle vysokého kříže vztyčeného roku 1749 tepelským lékárníkem Damiánem Schultzem) a Mariánský či Mariin (podle mariánského obrazu pověšeného na stromě nad pramenem), který dal pozdějším lázním i svůj název.

Roku 1779 byl dohledem nad prameny pověřen klášterní lékař Johann Josef Nehr. Údolí v té době existovalo ještě ve zcela přírodním stavu s vývěry vody, vodopády a rozsáhlými bažinami, mezi Křížovým a Mariiným pramenem byla špatně schůdná rokle Pstružího potoka. Stála zde jen chatrná dřevěná chýše se dvěma kotli k získávání Glauberovy soli z Křížového pramene a staré dřevěné ohrazení Křížového pramene. Ale už roku 1786 stál u Mariánského pramene malý roubený lázeňský dům se čtyřmi koupelnami, nazývaný *Marienbad* (Mariánské Lázně). Za skutečný počátek lázeňské osady, které se říkalo Na kyselce (Auf d' Saling), lze považovat rok 1786, kdy si zde osadníci ze Sítin postavili první dvě roubené chalupy. Křížový pramen byl tehdy nově zachycen a nad ním postaven nový dřevěný pavilonek. V roce 1800 přibyla solivárna k výrobě Glauberovy soli a roku 1807 vybudoval

Johann Josef Nehr první lázeňský dům *U Zlaté koule*, v němž již v sezóně 1808 bydlelo 80 návštěvníků. Ještě roku 1808 byl u Mariína pramene vybudován hostinec „*Tracteur-Haus*“ a v letech 1810-1812 postaveny *Staré Lázně* (dnes Centrální Lázně). Bažiny byly vysušeny, kopce a vyvýšeniny rozkopány, údolí byla vyrovnána. Nad *Ambrožovým pramenem* a *Novým pramenem* (zvaným od roku 1818 *Karolinin*) byly vyzdviženy sloupové gloriety s kupolovitými střechami, ve svahu byla postavena malá hrázděná kaplička. Roku 1812 již Mariánské Lázně tvořilo 13 budov. Zásluhou Karla Gaspara Reitenbergera, sekretáře opata Pfrognera, se Mariánské Lázně staly roku 1812 samostatnou obcí a posléze v roce 1818 s podporou českého místodržícího Filipa Františka Kolowrata veřejnými lázněmi.

Mariánské Lázně kolem roku 1850

Plánovité urbanistické budování lázní se datuje k roku 1815. Nejstarší lázeňské korzo se odehrávalo před Křížovým pramenem, odkud vycházela promenádní cesta k nedalekému Karolininu a Ambrožovu prameni, kde nechal Karl Reitenberger zřídit okrasnou a ovocnou zahradu k obveselení lázeňských hostů. Zástavba lázeňských domů se rozvíjela kolem Křížového pramene na půdorysu podkovy. Nejstaršími domy zde jsou čp. 18 *Russisches Haus* z roku 1811, čp. 19 *Prager Haus*, čp. 20 *Weisses Lamm* z roku 1812 a čp. 3 *Zum Kaiser von Österreich* z roku 1816. V místech dřívější okrasné zahrady začal lobkovický umělecký zahradník Václav Skalník budovat lázeňský park, plynule přecházející do lesnatých svahů a do luk na jihu údolí. To vyžadovalo rozsáhlé meliorační práce a vyrovnávání terénu. Zřejmě Georg Fischer, profesor pražské techniky, vypracoval roku 1815 zastavovací plán, spočívající v komponování zástavby po obvodu rozsáhlé plochy centrálního parku (původně podle francouzských principů ve tvaru šestiúhelníku). Za finanční podpory Karla Reitenbergera, nového opata tepelského kláštera, vytvořili zahradník Václav Skalník, architekt Georg Fischer a stavitel Anton Turner z nehostinného, bažinatého údolí v letech 1817–1823 půvabné

parkové město. Z původních klasicistních domů se dosud dochoval dům *U Zlatého hroznu* (dnes Muzeum) čp. 11, dům *U Zeleného kříže* (dnes Split) čp. 10 a částečně i původní *Klebsbergův palác* (dnes lázeňský dům Kavkaz) čp. 9 na Goethově náměstí.

Mariánské Lázně kolem roku 1900

V letech 1818–1827 se počet domů zvýšil z 13 na 46 a obraz celku byl obohacen o nové akcenty empírových pavilónků nad nejdůležitějšími prameny: 1823 nový *gloriet Karolinina pramene* (původně Nového pramene) a v letech 1818–1826 sloupový *chrámek Křížového pramene*, *Ambrožův pramen* zastřešil roku 1826 novogotický altán a v říjnu 1827 se prvního altánku dočkal i *Lesní pramen*. V roce 1826 byl u Křížového pramene postaven Promenadenhaus, inspirovaný anglickou palladiánskou architekturou. Roku 1827 byla vybudována níže v údolí u Úšovic *kolonáda Ferdinandova pramene* a na jižní straně parku vyrostl vedle Starých lázní i objekt Nových lázní. Tím byla zástavba jižní strany parku na dlouhou dobu stabilizována. Geniální prostorové členění města vytvořené Václavem Skalníkem dotvořil ve 20.–30. letech 19. století stavitel Josef Esch do formy mnohonásobně hierarchizovaného urbanistického okrsku lázeňského centra, ne nepodobného antické akropoli.

Roku 1844 začala stavba středobodu ústředního parku – nového římskokatolického *kostela Nanebevzetí Panny Marie*, budovaného podle projektu mnichovského architekta Johanna Gottfrieda Gutensohna v těsné blízkosti dosavadní kaple. Roku 1846 pak bylo dotvořeno východní čelo nového náměstí (dnešní Mírové náměstí), kdy tu byl postaven Tepelský dům a jídelní sály *Halbmayerův* a *Klingerův* (později Krym). Po polovině 19. století pak zastavováním okrajových území centrální kotliny nastala nová etapa rozvoje Mariánských Lázní. Nové zákony z let 1848–1850 odstranily poddanství Mariánských Lázní tepelskému klášteru a starosta i zastupitelé již byli voleni. V obraze města se prosazoval klasicistní *biedermeier* obohacený o romantický detail a celkově náročnější pojetí. Zásadním vývojovým předělem se stalo otevření železnice z Plzně do Chebu v roce 1872 a poslé-

ze roku 1898 i do Karlových Varů. Období od 70. let 19. století do první světové války přineslo největší stavební rozvoj Mariánských Lázní. V lázeňské i obytné části města vyrostly četné veřejné stavby jako *radnice* (1878), *anglikánský kostel* (1878–1879), *vojenský lázeňský dům* (dnes Mars, dříve Bílý kříž čp. 166), komplex *Slatiných a vodoléčebných lázní* (1880–1882), *synagoga* (1884) a zejména nová litinová *kolonáda* (1889), která se stala novým uměleckým akcentem centrálního parku. Začaly vyrůstat i jednotlivé dominanty na okolních svazích, z nichž nejvýraznější se stala kavárna *Egerländer* (Monty) nad vstupem do údolí. Nejvýznačnějšími architekty byli Josef Schaffer, který se inspiroval zejména stavbami z oblasti Riviéry (*Centrální lázně, Kursaal, Nové lázně, Palladio, škola, děkanství, původní městská nemocnice, Společenský dům*) a Arnold Heymann z Vídně (*Krakonoš, Bohemia, Polonia, Kavkaz, Merkur, Pacific, Hvězda, Svatý Hubertus a Esplanade*). Jako stavitelé tehdy působili Josef a Ignatz Königové, Eduard Stern, Alois Korb a další. Zvláště pohádkově romantizujících výsledků dosáhl mariánskolázeňský stavitel Josef Forberich (*Šípková Růženka, Sněhurka, Svatý Martin v Ruské ulici, Morava a Narcis, dříve Nejedlý, kaplička Lásky*).

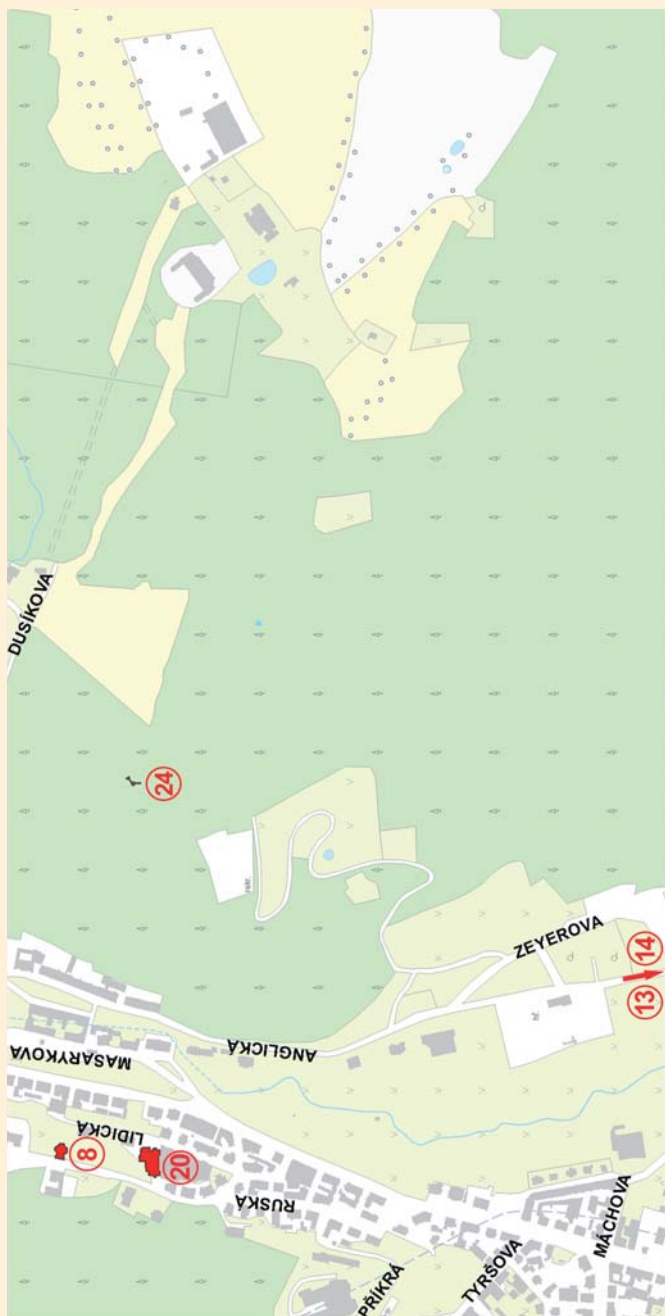
V letech před 1. světovou válkou dosáhl věhlas lázní naprostého vrcholu a Mariánské Lázně se staly světovými lázněmi, v nichž se léčili významní panovníci (včetně anglického krále Eduarda VII.) a konala se zde důležitá politická jednání.

Vynikající hodnoty půdorysné kompozice a téměř nenarušený architektonický ráz lázeňského města 19. století se roku 1992 odrazily v prohlášení Mariánských Lázní městskou památkovou zónou. Mariánské Lázně jsou jedním z plošně nejrozsáhlejších lázeňských souborů v České republice. Mírou dochování urbanistické struktury i architektury patří Mariánské Lázně z památkového hlediska k mimořádně intaktním celkům.

Mariánské Lázně - pohled na lázeňské centrum od jihozápadu

Lázeňské centrum s Kolonádou, děkanským chrámem Nanebevzetí Panny Marie a lázeňskými domy

1 Kolonádní chrámek Křížového pramene

Goethovo náměstí

Na místě dřevěného přístřešku a jednoduchého stavení u Křížového pramene z roku 1789 byla v letech 1818–1826 postavena majestátní sloupová hala, kolonáda Křížového pramene. Vzhledem ke stoupajícímu terénu je přístupná po monumentálním schodišti. Přímo nad pramenem byl vztyčen na osmi iónských sloupech gloriety završený bání se zlatým patriarchálním křížem. Navazující dvojici sloupových hal, spojených vpředu příčnou kolonádou, neslo 8 x 9 iónských sloupů. Jednotlivé kolonádní haly vymezovaly uprostřed volné prostranství, atrium, kde byla na podzim roku 1857 umístěna busta dr. J. J. Nehra od pražského sochaře Emanuela Maxe. Vznikl tak otevřený peristylový chrámek parafrázující první křesťanské svatyně. Autorem návrhu byl patrně navrhovatel urbanistického plánu Georg Fischer a stavbu provedl tepelský klášterní architekt Anton Thurner z Přimdy. Postupem doby se kolonáda Křížového pramene stala symbolem Mariánských Lázní.

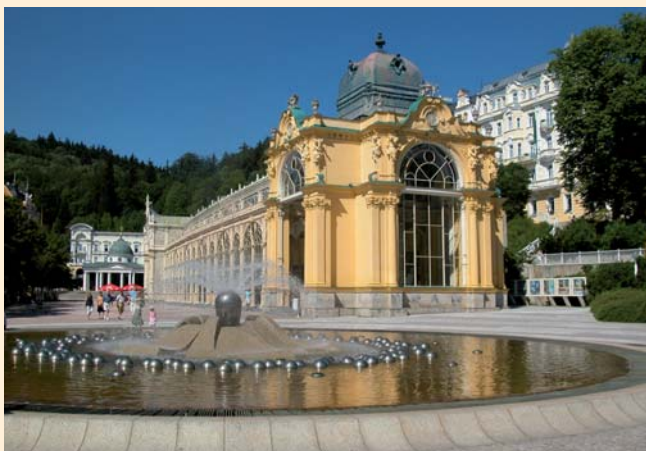
Kolonádní chrámek Křížového pramene

2 Lázeňská kolonáda se Zpívající fontánou

Goethovo náměstí čp. 625

Na místě Promenádního sálu u Křížového pramene byla vystavěna v letech 1888–1889 nová kolonáda. Stavbu z litiny a oceli ve vznesných novobarokních formách provedl, podle projektu proslavených vídeňských architektů Hanse Miksche a Juliana Niedzielského, kynžvartský stavitel Johann König. Nosná konstrukce z oceli byla vyrobená mostárnou I. G. Griedel z Vídně a litinovou dekoraci dodaly Salmovské železárny v Blansku. Vzhledem k tomu, že mariánskolázeňská kolonáda, která je národní kulturní památkou, sledovala půdorysnou stopu dlouhého Promenádního sálu, stala se tak nejdelší kolonádou v lázeňských městech (dnes 135 metrů, původně 180 metrů). V letech 1974–1981 byla provedena památková obnova s novou výzdobou dřevěného kazetového stropu od akad. malíře J. Vyleřala.

Před kolonádou byla v letech 1982–1986 vybudována Zpívající fontána podle návrhu akad. arch. Pavla Mikšíka, za spolupráce Ing. arch. Otakara Kuči a Ing. Pavla Janečka. Fontána je zcela neobvyklá svými rozměry, výtvarným ztvárněním i funkcemi. V mělké kruhové bazénové míse o průměru 18 metrů je usazena dvanáctidílná plastika kamenného květu se středem z vyleštěné nerezavějící oceli. Fontána má deset základních stříkových systémů, které jsou vytvářeny třemi sty třiceti tryskami z trubních prstenců po obvodu fontány směřujícími do jejího středu. Dominantní střední střík dosahuje výšky šesti metrů, čtyři systémy o několika stech tryskách směřují z kovového středu plastiky k obvodu fontány. Z těchto stříků je možno vytvořit několik desítek kombinací, které se mění podle nastaveného programu počítače, který řídí fontánu. Zpívající fontána hraje denně každou lichou hodinu hudební skladby klasiků.

Litinová kolonáda se Zpívající fontánou

3 Pavilon Karolinina pramene

Pramen je pojmenován podle manželky císaře Františka I., Karoliny Augusty. Původně zde stál kruhový pavilon z roku 1811, který byl roku 1823 nahrazen novým, opět kruhovým antikizujícím pavilonek v korintském řádu. V létě 1869 sem byla přivedena k pití voda Ferdinandova pramene z Úšovic. K tomu účelu byl glorieta zvětšen a přistavěna levá část kolonády s hranolovým nárožním pavilonek. Teprve při novém jímání Karolinina pramene v roce 1872 byla kolonáda rozšířena o druhé kolonádní křídlo a stavba získala symetrickou dispozici. Autor přestavby, mariánskolázeňský stavitel Friedrich Zickler, který realizoval kolonádní prostor s funkcí pitné haly, opět použil korintský řád a postranní kolonády ukončil nárožními ryzality. Při rekonstrukci promenády v roce 1989 byla postavena kopie původního pavilonu.

Pavilon Karolinina pramene

Pavilon Lesního pramene

4 Pavilon s kolonádou Lesního pramene

Původní dřevěný pavilon z roku 1827 nechal opat Melchior Mahr

v roce 1840 zbourat a na jeho místě postavit půvabný kruhový templ se šestnácti sloupy, po osmi ve dvou kruzích. Nynější klasicizující pavilon byl postaven v roce 1869 podle plánu Friedricha Zicklera. Ten se nechal plně inspirovat klasicistními pavilony. Původně byl pavilon plně otevřen, při přestavbě v letech 1955-1957 byla ale celá kolonáda zasklena a uzavřena.

5 Římskokatolický děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie Goethovo náměstí čp. 110

Postaven nedaleko od původní kaple Narození Panny Marie z roku 1820 podle projektu architekta Johanna Gottfrieda Gutensohna z bavorského Mnichova v letech 1844-1848 v novobyzantském slohu. Stavbu baziliky na polygonálním půdorysu realizoval klášterní architekt Anton Thurner za pomoci pražského stavitele a sochaře Josepha Krannera. Vnitřní výzdobu provedli štukatéri Bader z Mnichova a Pellegrini z Prahy, arch. Bergmann z Prahy, malíři Carl von Hampel z Vídně, Kratzmann z Prahy, Strauss a Hochenögg z Mnichova. Sochařská výzdoba je dílem pražského sochaře Josefa Maxe, jeho dílny a jeho žáka Josefa Parise. Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie je jednou z prvních monumentálních sakrálních staveb v duchu romantického historismu v Čechách.

Děkanský kostel Nanebevzetí Panny Marie

6 Evangelický kostel, Mírové náměstí čp. 90

Postaven pro evangelické lázeňské hosty v letech 1853-1857 z veřejné sbírky německých evangelíků pod patronací a za přispění pruského krále Friedricha Wilhelma IV., podle projektu berlínského architekta a dvorního stavebního rady Christiana Gottlieba Cantiana (1796-1866). Plochostropé střídme lodi dominuje obraz Krista v nadživotní velikosti. Z roku 1907 pocházejí okenní vitráže, darované císařem Wilhelmem II.

7 Anglikánský kostel, Ruská ulice čp. 98

Anglikánský Christ Church postavil v letech 1878-1879 stavitel Friedrich Zickler, podle plánů londýnského architekta Williama Burgese. Podnět k jeho vybudování dala Angličanka lady Anna Scott of Rodono na památku svého manžela, který zemřel v roce 1867 v Mariánských Lázních. Kostel je postaven ve stylu anglických románsko-gotických venkovských kostelíků z červených ostře pálených neomítnutých cihel. Z původního vybavení interiéru je zachována kazatelna a mramorová pamětní deska z roku 1911, připomínající časté návštěvy britského panovníka, krále Edwarda VII. Kolem roku 1980 byl kostel adaptován na galerii a koncertní síň.

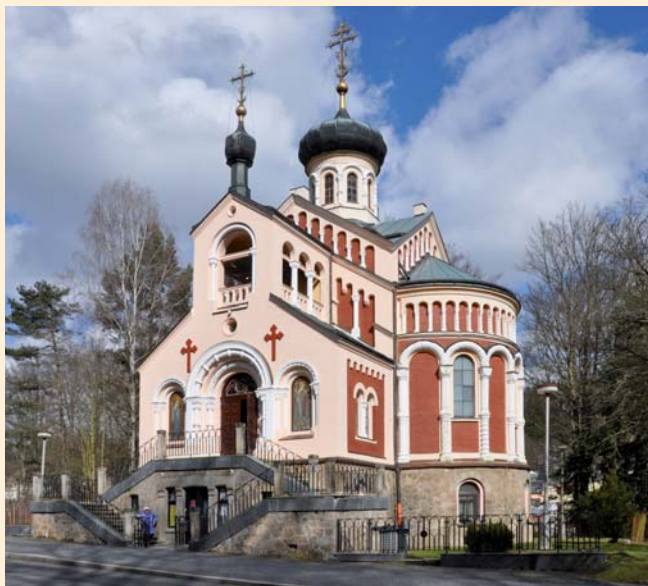

Anglikánský kostel

8 Pravoslavný kostel sv. Vladimíra, Ruská ulice

Postaven františkolázeňským stavitelem Gustavem Wiedermannem v letech 1900 - 1902, podle návrhu architekta prof. Nikolaje V. Sultanova (1850 - 1908), člena petrohradské akademie umění. Stavba v typickém rusko-byzantském slohu vychází z půdorysu řeckého kříže s třemi apsidami, které činí vnitřní prostor bohatě členěným. Nad vstupem do interiéru byla vyzdvižena zvonice se zvonkohrou. Uvnitř je kostel vyzdoben malbami, ornamenty a ikonami. Vesměs jde o dary hostů, kteří se v Mariánských Lázních léčili. Ikonostas byl vyroben v dílně obce Kuzněcovo u města Tver pro světovou výstavu v Paříži, kde získal nejvyšší ocenění Grand Prix de France. Toto nádherné dílo z emailu a majoliky daroval dlouholetý starosta pravoslavné církve v Mariánských Lázních plukovník (později generál) Petr Petrovič Rykovskij z Charkova. Malby na pozlacené cínové desce jsou dílem ikonografa Paškova z Moskvy, sám ikonostas

je společným dílem malíře Krasnoščokova, který nakreslil návrh, sochaře Aněnského a brusiče Ivanova.

Pravoslavný kostel sv. Vladimíra

9 Centrální lázně (Staré lázně), Goethovo náměstí čp. 1

Na místě Starých lázní byla roku 1892 vybudována monumentální novorenesanční novostavba podle projektu architekta Josefa Schaffera. Vnitřní dispozice je trojtraktová se středními koridorovými chodbami, na které se váží lázeňské koupelny. Celkem zde bylo 115 koupelen se 121 vanami pro uhličitě minerální lázně z blízkého Mariina pramene a 75 koupelen se 72 vanami pro všechny druhy úplných a částečných slatinných lázní, dále pro slatinné zábaly a obklady. V koupelnách byly jak vany pro slatinu, tak i vany pro očistné koupele. Byly zde i čtyři komfortní lehárny pro pány a dámy k dodatečnému pocení po koupeli. Ve dvoře se nacházely plynové lázně s oxidem uhličitým k procedurám tzv. suchých plynových lázní. Tři horní, elektrickými výtahy propojená poschodí obsahovala vedle lázeňského provozu i 120 elegantně zařízených obytných místností pro ubytování lázeňských hostů. Lázeňské koupelny i kabiny se dosud dochovaly v původním stavu s barokizujícími portály vstupů a obložením secesními keramickými dlaždicemi s malovanými a geometrickými vzory.

Centrální lázně, historická koupelna

10 Slatinné lázně, Goethovo náměstí čp. 2

Postaveny podle projektu Friedricha Zicklera v letech 1880-1882. Budova s dvěma navazujícími křídly je vybudovaná ve stylu francouzské neorenesance. V blízkosti se těžila slatina a lázně zažívaly obrovskou konjunkturu. Při založení patřily k největším lázeňským budovám tohoto typu na světě. Ve zvýšeném přízemí bylo 34 slatinných lázeňských oddělení, každé z nich sestávalo ze šatny a vlastní koupelny. Nechyběla ani síň pro odpočinek. Dále zde bylo zvláštní oddělení pro léčbu studenou vodou s čekárnou a 14 kabinami, z nichž každá obsahovala také lehátko k odpočinku. Nacházel se zde velký lázeň-

ský sál s bazénem studené vody, se sprchami a vanami pro celkové, poloviční i sedací koupele, místnost pro masáže a další vodoléčebné procedury. Po nedávné rekonstrukci na Maria Spa Courtyard je zde přístupný historický bazének s přírodním Mariiným plynem v kombinaci oxygenoterapie.

Nové Lázně

11 Nové lázně, Reitenbergerova čp. 53

Na místě klasicistních Nových lázní byly v letech 1893–1896 postaveny monumentální Nové lázně ve stylu italské neorenesance, podle projektu Josefa Schaffera. Z přední severní fronty, která měří 120 metrů, symetricky vybíhají dvě křídla uzavírající ze tří stran dvůr, kde se nacházely hospodářské provozy a kotelna. Bohatá štukatura vrcholí nad vstupním portikem majestátní sochařskou dekorací. Okázalá budova v historizujícím stylu vrcholné neorenesance v sobě skrývá skvostné interiéry s neobvyklým komfortem a tehdejšími nejmodernějším vybavením. Vnitřní dispozice je trojtraktová se středními koridorovými chodbami. V hlavním průčelí byly k vestibulu přidruženy dvě exkluzivní lázeňské místnosti (Fürstenbades - dnes Císařská a Královská kabina) pro přírodní uhličitě lázně, sestávající vždy z jednoho salonu pro odpočinek s lodžii obrácenou do parku, šatny a vlastní koupelny. V dalších traktech zvýšeného přízemí a prvního poschodí spojeném dvěma schodišti a výtahem se nacházelo 156 koupelen se 172 vanami pro různé minerální lázně. V přízemí byly dále situovány velkolepé parní lázně pro pány a dámy s 56 oddělenými kabinami, sprchy a oddělení pro léčbu studenou vodou. Střed parních lázní tvoří Římské lázně, které s oblibou využíval při svých návštěvách i anglický král Edward VII. Velká síň ve stylu antického,

starořímského dvojitého atria má celkem 18 sloupů a 24 pilastrů z červeného solnohradského a bílého carrarského mramoru, které vynášejí křížové klenby. Stěny jsou obloženy velkými deskami z leštěného carrarského a belgického mramoru. Nacházejí se zde dva bazény se studenou a teplou vodou, vykládané secesními keramickými dlaždicemi. Vedle této síně byly situovány dvojí římsko-irské (horkovzdušné) lázně se sprchami, místností pro masáže a sálem pro odpočinek. V hlavní budově pro uhličité lázně byly ještě i elektrické světelné lázně a v prvním patře inhalatorium s jednotlivými inhalačními přístroji i dvěma kabinami pro prostorovou inhalaci. Budova Nových lázní je ve světovém měřítku zcela mimořádná, navíc historické prostory jsou stále užívány k původním lázeňským účelům.

12 Kursaal - Společenský dům Casino, Reitenbergerova 4

Původně tu byla restaurace se společenským sálem nazývaná Kursaal, patřící k Novým lázním. V letech 1899–1900 se uskutečnila celková přestavba ve stylu vrcholné italské renesance. Autor projektu, Josef Schaffer, při této přestavbě zachoval ústřední velký Mramorový sál z roku 1867, doplnil jej dvěma nižšími postranními křídly a před ně postavil příčné křídlo. Nižší boční části mají ve štítových průčelích otevřené lodžie v evokaci řecké chrámové stěny typu prostylos. V interiéru byl vedle ústředního Mramorového sálu taneční sál, dámský salónek, čítárna, písárna s konverzačním sálem a restaurace s kavárnou.

Casino (Kursaal)

Casino, Mramorový sál

13 Kolonáda Ferdinandova pramene, Anglická čp. 270

Nad vývěrem nejstaršího zachyceného minerálního pramene v Mariánských Lázních, pojmenovaném po králi Ferdinandovi I., byla v roce 1827 postavena podle plánu Josefa Esche kolonáda Ferdinandova pramene. Kompozice sestává ze tří částí, z nichž ve středové pozici vystupuje kruhový gloriét s nízkou bání, propojený východně i západně nižšími křídly kolonády a postranními obdélnými pavilóny s portiky. Kupole zvedající se nad pramenem byla vynesena osmi sloupy v dórském řádu. Navazující kryté galerie, otevřené na jih, spočívají na šestnácti sloupech. V západním pavilonu byl situován velký sál pro lázeňské hosty, v druhém obydlí hlídače pramenů s lokálem k rozesílání džbánek naplněných vodou z pramene. Kolonáda Ferdinandova pramene se dosud dochovala v intaktním stavu a představuje nejstarší dochovanou klasicistní stavbu nad prameny v Mariánských Lázních.

Kolonáda Ferdinandova pramene

14 Pavilon Rudolfova pramene

Při novém jímání pramene byl v roce 1902 postaven nynější dřevěný pavilon ve formách švýcarské architektury. Romantická stavba má zvýrazněnu převýšenou střední část, zastřešenou sedlovou střechou, v níž se vyjímá dekorativní vyřezávaná konstrukce štítu. K ní se připojují nižší boční křídla zastřešená sedlovými střechami a rovněž ukončená vyřezávanými štíty. Původně byl objekt z přední části plně otevřen, prosklenými stěnami byl uzavřen pouze ze zadní a bočních stran. Svými detaily připomíná dřevěnou Tržní kolonádu v Karlových Varech.

Pavilon Rudolfova pramene

Dům U Zlatého hroznu - Muzeum

15 Dům U Zlatého hroznu - Městské muzeum, Goethovo náměstí čp. 11

Postaven v roce 1818 jako penzion pro lázeňské hosty. Nejstarší dochovaný klasicistní dům ve městě, přízemí je zděné, patro hrázděné. V roce 1823 zde bydlel Johann Wolfgang Goethe. Dosud jsou zacho-

vány Goethovy pokoje s původním zařízením z doby básníkovy po-
bytu. Dnes zde sídlí Městské muzeum. Fasáda je příkladem prolí-
nání pozdního baroku s raným klasicismem, klasické lambrekýny
jsou zde doplněny vavřínovým věncem. Dům sloužil jako lázeňský
penzion a zobytně bylo původně i podkroví.

16 Dům U Zeleného kříže – dnes Split,

Goethovo náměstí čp. 10

Dům Zelený kříž postavil Thaddeas Rubritius v roce 1819. Pozdě-
ji byl majitelem domu známý místní lázeňský lékař Fidelis Scheu.
Dvoupatrový dům má typickou fasádu v duchu zdejšího klasicismu
či biedermeieru s dominantním trojúhelným štítem. Dispozice troj-
traktová se středním průjezdem, v patře u uličního průčelí aditivně
řazené pokoje s hrázděnými příčkami, vzájemně propojené enfilá-
dou. Podkroví bylo obytné pro personál nebo pro rodinu majitele.

17 Lázeňský dům Kavkaz (původně Klebelsbergův palác, Stadt Weimar, King of England), Goethovo náměstí čp. 9

Objekt postavil v letech 1820-1821 hrabě Franz Josef Klebelsberg-
-Thumburg, a proto byl označován jako „Klebelsberský palác“. Byl
největším a nejhonosnějším lázeňským domem ve městě. Rád zde
ve společnosti paní Amalie Theodory von Levetzow a její krásné
dcery Ulriky pobýval J. W. Goethe. V letech 1872-1873 byl objekt
upraven a rozšířen podle projektu mariánskolázeňského architekta
Josefa Zicklera. Budova hotelu nově nazývaného Stadt Weimar byla
posléze přestavěna v letech 1903-1905 podle projektu architekta
Arnolda Heymanna do současné monumentální podoby. Podstatné
části původního klasicistního Klebelsberského paláce jsou však v bu-
dově zachovány. V letech 1899 až 1909 zde byl při svých každoroč-
ních pobytech ubytován anglický král Edward VII.

18 Lázeňský dům Hvězda (původně Stern),

Goethovo náměstí čp. 7

Původní objekt byl postaven roku 1819 rytířem Ferdinandem Stern-
feldem z Krieglsteinu. Měl tehdy 25 pokojů, 2 kuchyně, stáje pro
10 koní a remízy (vozovny). Do současné podoby byl dům přestavěn
v letech 1904-1905. Autorem projektu bohatě dekorované stavby
s dvojicí nárožních věží byl architekt Arnold Heymann.

19 Hotel Bohemia (původně Fürstenhof),

Hlavní třída čp. 100

Pro hoteliéra Emila Barucha jej postavil v roce 1905 stavitel I. Kö-
nig podle projektu A. Heymanna. Uliční průčelí s dvojicí nárožních
válcových věží obíhají průběžné sloupové lodžie a balkóny. Hotel
sloužil pro nejvznešenější hosty lázní.

Lázeňský dům Hvězda

Hotel Bohemia

20 Grand Spa Hotel Marienbad (původně Hotel Casino), Ruská čp.123

Hotel vznikl podle projektu význačného architekta Emila von Förster z Vídně v roce 1873 a po požáru roku 1875 byl opět obnoven. Je příkladem honosné toskánské vily s výraznými arkádami, sevřené mezi dvojicí nárožních křídel. Komplex mimo jiné obsahuje balneoprovozy, sál Johanna Strausse, Císařský a Růžový sál či kabinety Rubinštejnův, Nobelův a princezny Štěpánky.

Grand Spa Hotel Marienbad Falkensteiner

21 Ředitelství lázní (zasílatelství), Masarykova ulice čp. 22
Budovu původního zasílatelství, v němž byly skladovány a distribuovány minerální vody, postavil pro tepelský klášter roku 1878 stavitel Friedrich Zickler v duchu francouzské novorenesance. Po roce 1945 bylo zasílatelství krátce novou radnicí, pak se stalo sídlem ředitelství lázní (dnes Léčebné lázně a. s. Danubius Group).

Ředitelství lázní (zasílatelství)

22 Lázeňský dům Pacifik (původně Ott), Mírové náměstí 1
Hotel Ott navrhl pro hoteliéra Kašpara Otta architekt Arnold Heymann v dominantní poloze na vyústění Hlavní třídy. Stavba byla dokončena a hotel otevřen v sezóně 1905. Architektonické členění fasád je monumentální se sloupy vysokého řádu, završené plastikami vozatajů a na věžičkách postavami slavonošů (Géniů). V interiéru zaujme hlavně sál jídelny a schodišťový prostor.

Hotel Pacifik

Hotel Esplanade

23 Lázeňský hotel Esplanade, Karlovarská ulice čp. 434

V místech bývalého kamenolomu dal hoteliér Josef Zischka v letech 1910 - 1911 vystavět hotel Esplanade podle projektu architekta Arnolda Heymanna. Hotel je špičkovou ukázkou geometrizující secese. Záhy po otevření se tu roku 1911 ubytoval slavný americký vynálezce Thomas Alva Edison (1847-1931). Pobývala zde též různá knížata a bankéři, roku 1911 indický princ a roku 1913 indický maharádža s rodinou. Sousední romantizující vily Royal (čp. 348, dříve Skt. Hubertus) a Esplanade (čp. 357, dříve Waldidylle a Campanilla) slouží jako dependance hotelu.

24 Rozhledna Hamelika

Rozhledna na vrchu Hamelika byla postavena stavitelem Friedrichem Zicklerem roku 1876 v podobě gotizující věže imitující ruinózní stavby starých hradů. Věž vysoká 20 m má 100 schodů, k věži se připojuje část hradebních zdí se vstupní branou.

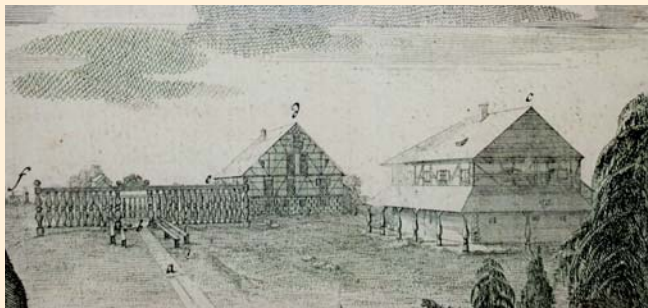
Rozhledna Hamelika

LÁZEŇSKÁ CESTA

FRANTIŠKOVY LÁZNĚ

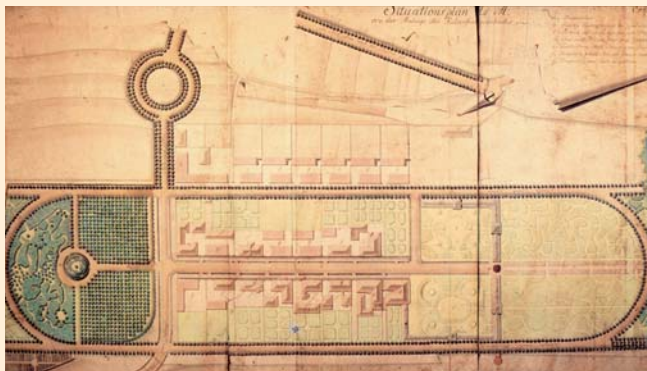
Starý hostinec u Chebské kyselky, Müllerova mapa 1719

Františkovy Lázně náleží k nejromantičtějším lázním České republiky. Území patřilo až do roku 1851 městu Chebu. Léčivé prameny byly známy snad již ve 12. století. První písemná zmínka o zdejších slaných kyselkách se vztahuje k roku 1406. Od roku 1629 se zdejší kyselka rozesílala i do jiných míst. Lázeňští hosté, přijíždějící za minerální vodou z širokého okolí, se ubytovali v Chebu a k pramenům zajížděli na pitné kúry. Protože vyžadovali bydlet co nejbliže k prameni, vznikaly zde od roku 1694 tzv. „kyselkové domy,“ neboli hostince s koupelnami přímo u pramene, kde se nacházelo 12 obytných světnic a 14 koupelnic s příslušnými prostorami. Roku 1748 vyrostla vedle hostince hrázděná kaple sv. Jana Nepomuckého. Význam zdejší kyselky i lázní poté ovšem upadal, až v roce 1790 navrhl hrabě Ludwig Cavriani postavit u pramene lázně.

O povznesení místa se horlivě snažil dr. Bernhard Adler, od roku 1785 chebský městský lékař, jehož zásluhou byl roku 1791 pramen vyčištěn a nad ním postaven pavilon, který však strhly nosičky „chebské vody“, které se zřízení lázní bránily. Dr. Adler však získal pro ideu lázní zemské úřady i samotného císaře a o vybudování lázní začalo usilovat i město Cheb. V únoru 1792 se u chebské kyselky sešla komise českého zemského gubernia, která uložila stavebnímu ředitelství zemských komorních statků, vedenému abbém Tobiasem Gruberem, aby vypracovalo plán lázeňské osady. Dne 27. dubna 1793 bylo podle předložených plánů schváleno založení lázní a povoleno užití jména císaře Františka. Nově budovaná kolonie dostala na památku na císaře Františka II. název Františkovy Lázně (Franzensbad) a nejznámější pramen byl nazván Františkovým.

Výstavba lázeňského města podle Gruberova regulačního plánu začala na jaře 1793. Rozvrh vycházel z barokního principu osovosti a symetrie bez uzavřených bloků a zástavba byla doplňována kompoziční zelení a parkovými plochami. Hlavní osou se stala Kaiserstrasse (nynější Národní třída) lemovaná stromořadím, směřující k pavilonu Františkova pramene a na opačné severní straně končící v geometricky řešeném parku se zeleným rondelem ve středu,

s akcentem pyramidy. Nad Františkovým pramenem byl v roce 1793 postaven nový pavilon ve tvaru oktogonu a kolonáda, které zřejmě podle návrhu abbé Grubera postavil Ing. Johann Rothhesel. V roce 1794 byl dokončen také Společenský dům (Kursaal), který uzavřel blok po západní straně Císařské ulice. Plán výstavby lázni počítal s 19 objekty. Domy byly orientované svým vstupním průčelím na hlavní ulici a obsahovaly jednotně řešené dispozice. Ve stavebním předpisu z 12. června 1793 se výslovně stanovila podmínka, že nově stavěné domy by měly mít lázeňské koupelny. V roce 1793 se podařilo dokončit pět soukromých domů - na západní straně dům *Tři lilie* čp. 3 (chebského magistrátního rady Antona Loimanna), dům *Rakouská císařská koruna* čp. 4 (pekařského mistra Paula Fischera), dům *Schwarzer Adler* čp. 5 (lázeňského lékaře Bernharda Adlera) a na východní straně dům *Město Drážďany* čp. 14 (obchodníka Antona Baumanna) a dům *Deutsche Haus* čp. 15 (chebského starosty Mathiase Limbecka). V následujícím roce 1794 přibýly tři další domy - na západní straně dům *Zlatý anděl* čp. 6 (pekaře Josefa Kerna), na východní straně pak dům čp. 9 *Město Lipsko* (magistrátního rady Leopolda von Osmünze) a *Saský dům* čp. 11 (ranhojiče Johanna Kubitze).

Františkovy Lázně - půdorysný plán T. Grubera a J. Rothhesela z roku 1795

Pro urbanistický plán Františkových Lázní byl použit koncept velkorysých forem, navazující ještě na pozdně barokní osové řešení s hlavní hloubkovou osou a zahradní úpravou komponovanou formálními prostředky podle francouzských principů. Tento přísně symetrický a osově komponovaný urbanistický koncept vycházel z oblíbené formy francouzské zahradní architektury Ludvíka XIV. a jeho soukromého zámku a zahrady Marly-le-Roi (1679-1684). Po vnějším obvodu lázeňské kolonie vedly jezdecké cesty pro vyjížděky na koních, lemované a zarámované alejemi vysokých topolů, mezi nimiž byly rozesazené lázeňské záchodky. V pokračování podélné osy v severní

části kompozice směřující na Chlum, byla vytvořena kruhová jezdecká alej (menáž). Celá kompozice velkého oválu byla zjevně inspirovaná půdorysem antického „stadia“.

Již na konci první dekády 19. století bylo nutné přikročit k rozšíření urbanizovaného prostoru dosud drobných lázní. Stalo se tak připojením zástavby k východní obvodové cestě. Základní urbanistickou osnovu lázeňského města tak na počátku 19. století tvořily tři souběžné severo-jížní ulice Luisina (Máchova), Císařská (Národní) a Kostelní (Jiráskova). Toto uliční schéma propojovaly šachovnicově dvě příčné spojky. V ose Kostelní ulice vyrostl do roku 1819 katolický kostel, který vytvořil pohledové zakončení ulice. Okolí Františkova pramene nebylo zastavěno, neboť se zde nacházelo rašeliniště s málo únosnou půdou. V roce 1817 nahradila starou kolonádu nová trojkřídlá kolonáda, postavená opět ze dřeva.

Pavilon Františkova pramene se Starou kolonádou a Společenským domem v roce 1825

Díky objevům vzdálenějších pramenů byla kompozice lázeňského města od druhého desetiletí 19. století dále rozšiřována. Nad všemi prameny byly postupně postaveny ušlechtilé pavilony či kolonády. Velký rozvoj lázní, spojený se zvyšující se návštěvností, vedl k nové výstavbě lázeňských domů. Národní třída již byla zastavěna, proto začaly nové domy vyrůstat i v obou bočních ulicích, k nimž přibyla na východní straně čtvrtá, Nová ulice (dnešní ulice Boženy Němcové). V roce 1830 byla založena další nová ulice sloužící k příjezdu ke kolonádě Solného a Lučního pramene (dnešní ulice 5. května). Charakter vnitřního města se vytvořením velkých uličních bloků výrazně změnil. Zmizely proluky mezi domy i volné průjezdy na dvůr. Po polovině 19. století, kdy si již lázně získaly značnou proslulost, začala nová vývojová etapa. V roce 1852 se Františkovy Lázně na základě obecního zákona odpoutávají od Chebu, přestávají být kolonií a stávají se samostatnou obcí se starostou v čele. Krátce nato jsou v roce 1865 povýšeny císařským dekretem na město. Zástavba se dále rozrůstala a po obvodu severního parku vznikly jako „okružní“ třída Parková ulice (dnešní Francouzská) a Štěpánova ulice (dnes

Kollárova). Od 60. let 19. století zde vyrůstaly nové lázeňské i městské domy a posléze i evangelický a pravoslavný kostel a synagoga. Tvář města se postupně měnila. Slohový projev pozdního klasicismu a druhého rokoka se začínal nenásilně mísit s romantickým historismem, pozvolna přinášejícím do lázeňského prostředí novogotické články. Díky stavbám chebského stavitele Adama Habertzetta a místního stavitele Karla Wiedermanna, a později jejich synů Karla Habertzetta a Gustava Wiedermanna, získaly Františkovy Lázně nezapomenutelnou tvář a něžný půvab romantického historismu. Nejkrásnějším příkladem windsorské neogotiky s tudorskými prvky jsou jednoznačně dům *Rubeška* (1859) a dům *Windsor* (1863).

V polovině 60. let 19. století začaly do lázeňského prostředí pronikat s přísným historismem formy rané italské renesance (původní *divadlo* postavené v roce 1867 podle plánů mnichovského architekta Hügla, lázeňské domy *Mirabelle*, *Mailand*, *Moravia* apod.). V 70. letech 19. století počíná příliv pompézní vídeňské neorenesance s nádechem neorenesance francouzské, s užitím charakteristických bání a vysokých mansardových střech (*Konverzační sál Společenského domu*, *Císařské lázně* nebo vila *Imperial*). Když v roce 1893 slavilo město Františkovy Lázně sté výročí založení, byla jeho podoba již vcelku dokončena tak, jak ji dnes můžeme stále vnímat.

Na přelomu 19. a 20. století se ještě proměnila kompozice ústředního prostoru města severně od Františkova pramene. Po východní straně hlavní osy byla roku 1912 vybudována *Nová kolonáda*, symetrie však nepřetrvala dlouho, neboť stará kolonáda na západní straně v roce 1914 shořela a vzhledem k válečným událostem již nebyla obnovena. Tradiční architektura byla nadále respektována a novým klasicismem se město cíleně navracelo ke svému „vznešenému“ lázeňskému slohu. Rozšiřuje se nejen souvislá řadová zástavba (např. ve Francouzské ulici), ale i solitérní vily a lázeňské penziony (především v Kollárově a Zahradní ulici).

Františkovy Lázně, panorama města v roce 1908

V meziválečném období Československé republiky byl posílen význam Kostelní ulice stavbou nové dvorany Glauberových pramenů na jižním konci osy (1930) a rozšířením uličního bloku po východní straně Nové ulice. Tehdy získávají Františkovy Lázně i svůj nový symbol - plastiku Františka, malého chlapce s rybou, kterou vytvořil v roce 1924 františkolázeňský sochař Adolf Mayerl. Po druhé světové válce byla soška přenesena před Společenský dům.

Františkovy Lázně léčí onemocnění pohybového aparátu, onemocnění srdce a cév a nejnámější je léčba gynekologických onemocnění. Lázeňská léčba ve Františkových Lázních je založena na několika hlavních léčebných procedurách, při nichž se využívá přírodních léčebných zdrojů. Léčivé prameny se vyznačují vysokým obsahem rozpuštěných minerálů a přírodního oxidu uhličitého a využívají se jak k pitným kúram, tak ke koupelím a inhalacím. Tradiční je i léčba místní slatinou. Františkovy Lázně vstoupily svými slatinovými koupelemi do dějin balneologie jako nejstarší slatinové lázně na světě.

Františkovy Lázně patří mírou dochování své urbanistické struktury, kvalitou dochované architektury i návazností rozsáhlých lázeňských parků na okolní krajinu, k nejcennějším lázeňským městům, a to i ve světovém měřítku. Proto bylo jádro města prohlášeno v roce 1992 městskou památkovou rezervací.

Pohled na lázeňské centrum města od severu

1 Pavilon Františkova pramene, náměstí Míru

Na místě starého pavilonu Františkova pramene byl v roce 1832 vybudován podle plánu inženýra Josefa Esche z října 1831 nový klasicistní pavilon s kanelovanými dórskými sloupy. Kruhový monopteros, původně zcela otevřený a ukončený nízkou bání, vynikal svou válcovou hmotou vedle přísné horizontály kolonády jako výrazná vertikála. V noci z 31. září na 1. října 1914 stará kolonáda vyhořela.

I když byla vypsána soutěž na projekt nové stavby, nikdy k ní již nedošlo a zůstalo zde otevřené prostranství s parkovou úpravou. Pavilon Františkova pramene se tak dnes uplatňuje jako výrazný solitér.

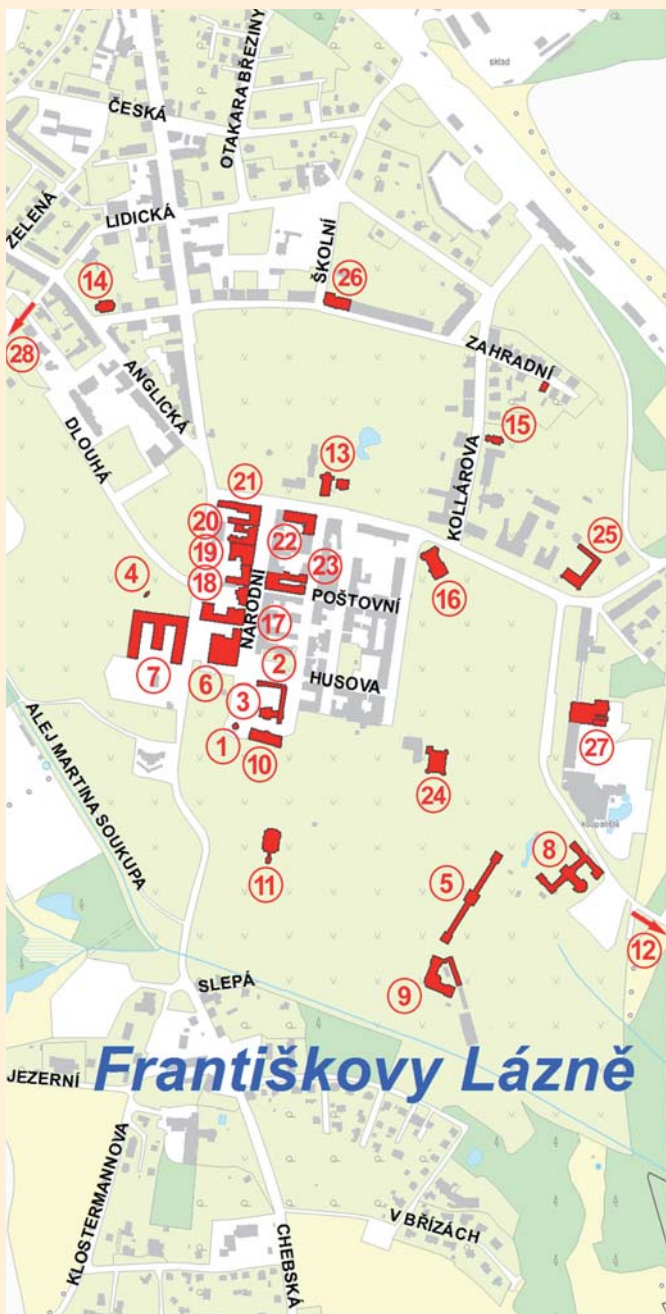
Pavilon Františkova pramene - celkový pohled od jihu

2 a 3 Nová kolonáda s Plynovými lázněmi, náměstí Míru 378 a 379

Nad vývěrem Plynového pramene byl v roce 1811 postaven první dřevěný pavilon a v roce 1826 lázeňská budova se třemi koupelnami a společenským sálem. V roce 1912 byl na jejím místě postaven podle projektu Gustava Wiedermanna nový pavilon Plynového pramene. Spolu s ním byl vybudován naproti Staré kolonádě nový krytý kolonádní prostor v duchu nového klasicismu. Nová kolonáda byla dispozičně zrcadlovým obrazem Staré kolonády. Toskánským sloupovým zastřešeným sedlovými střechami s dominantním nárožním rizalitem na způsob antického chrámu in antis se programově architekt i městská rada vraceli ke „vznešenému“ slohu staré kolonády. Za sloupovým kolonádou byly do komplexu vloženy jednotlivé obchůdky, butiky. Nová kolonáda se stala druhým obchodním centrem lázní. Vstup ke kolonádě hlídají plastiky sfing.

Nová kolonáda

Pohled na lázeňské centrum města od jihu

4 Pavilon Luisina pramene a Studeného vřídla, Máchova ulice

Luisin pramen je druhým nejstarším pramenem ve Františkových Lázních a nese jméno po císařovně Luise. V těsné blízkosti vyvěrá i další pramen nazvaný Studené vřídlo. V letech 1826 -1827 byl postaven podle projektu krajského inženýra Wenzela Stöhra nad pramenem empírový pavilon. Forma pavilonu upomíná na raně křesťanské centrály a může sloužit za příklad sakralizace profánní stavby ve jménu kultu zdraví.

Pavilon Luisina pramene a Studeného vřídla

5 Kolonáda Solného a Lučního pramene,

park Solného a Lučního pramene

Pozdně klasicistní stavba stojící ve slatiništi na 1116 pilotech byla dokončena v roce 1843. Stavbu realizoval plzeňský stavitel František Filous jako sestavu dvou vnitřních kolonád ukončených středním a dvojicí nárožních pavilonů. V severním křídle je situován pavilon Solného pramene, na konci jižního křídla pavilon Lučního pramene. Před středním pavilonem stojí busta zakladatele lázní, dr. Bernharda Adlera.

Kolonáda Solného a Lučního pramene

Velký sál Společenského domu

6 Společenský dům, Národní třída 1

Základní kámen nejstarší veřejné stavby ve Františkových Lázních byl položen v roce 1793 a stavba byla dokončena v roce 1794. Svými rozměry i hmotovou dispozicí se Společenský dům stal novou dominantou lázní. Budovu se starým sálem doplnila v letech 1876-1877 nová stavba Konverzačního sálu podle projektu Gustava Wiedermana v novorenesančních formách, zastřešená mohutnou neckovou kupolí. Sál je od svého počátku využíván jako místo ke konání kongresů, pořádají se zde plesy a probíhají významné společenské události.

7 Luisiny lázně (Lázně I, Loimannovy lázně II), Máchova 246

Klasicistní přízemní stavba z roku 1840 byla původně pouze dvoukřídlá, dnešní složitý půdorys vznikl postupnými přístavbami. Jako celek byla lázeňská budova dokončena v roce 1872. Poskytovaly se zde slatinné a minerální koupele, parou ohřívána voda byla dřevěným potrubím rozváděna k jednotlivým koupelnám. Dispoziční řešení již bylo trojtraktové se střední chodbou, na kterou se napojovaly lázeňské koupelny. Celkem se zde nabízely 164 lázeňské kabiny s 500 vanami, 5 čekáren s čítárnami, salón a Knížecí pokoj.

Luisiny lázně

8 Císařské lázně (Lázně II), 5. května čp. 154

Stavba z let 1878-1880 podle projektu Karla Habermanna a Gustava Wiedermana, financovaná petrohradským bankéřem Augustem Singerem. Jednopatrový objekt má zvýrazněný střední pavilon zastřešený mohutnou neckovou kupolí a navazujícími bočními křídly seskupenými do čestného dvora. Na vestibul se vstupní halou se napojuje kolmé křídlo, ukončené apsidálně, kde byl umístěn kruhový bazén. Celkem bylo v budově 120 lázeňských kabin s elegantním Knížecím lázeňským salonem a pokojem, velká čekárna a odpočinkový sál. Nabízely se zde koupele v minerálních lázních, uhličitých a železitých lázních, dále solné a termální, elektroléčba, fototerapie, římsko-irské a ruské parní lázně, všechny druhy sprchových lázní,

léčebné procedury studenou vodou, masáže, irigace a dokonce kabinet pro rentgen. Císařské lázně se postupem doby staly svou vznosnou architekturou symbolem Františkových Lázní, dokumentujícím jejich vzestup mezi světová lázeňská střediska. Kruhový bazén je navíc v prostředí západočeských lázní naprosto mimořádným a unikátním prvkem.

Císařské lázně

9 Slatinné lázně (Lázně III, Cartellieriho lázně), park Solného a Lučního pramene čp. 77

V letech 1863-1864 vybuďoval lázeňský lékař dr. Paul Cartellieri jižně od kolonády Solného a Lučního pramene nové veřejné lázně, nazývané Cartellieriho lázně (dnes Slatinné lázně). Projekt stavby v duchu romantického historismu vypracoval Karl Wiedermann a lázně byly uvedeny do provozu dne 4. června 1864. Dispozičně se jednalo o trojtraktová řešení se středními chodbami a lázeňskými kabinkami. Celkem zde bylo v přízemí 23 koupelen pro železité a 31 koupelen pro slatinné lázně, v patře bylo 15 pokojů pro minerální lázně a 6 pokojů pro solné lázně podle nauheimerské metody. Samozřejmě, že nechyběla čekárna, odpočinkový sál. Již v roce 1865 musela být lázeňská budova rozšířena přístavbou do dvora, v patře z hrázděného zdiva.

10 Lázeňská poliklinika (nová stáčírna minerálních vod), Národní čp. 16

Na místě předchozích budov starých stáčíren z let 1794 a 1816 byla roku 1892 postavena podle projektu Josefa Paschera (někdy se uvažuje i o Karlu Wiedermannovi) nová stáčírna v duchu okázalého neobaroka, inspirovaná hildebrantovským barokem i pöpelmannovskou architekturou Drážďan. Vedle Františkova pramene se zde stáčil a expedoval i Studený pramen, Solný a Luční pramen a později Nataliin a Kostelní pramen.

Lázeňská poliklinika (nová stáčírna minerálních vod), dnes infocentrum František

11 Dvorana Glauberových pramenů

Dvorana byla postavena v roce 1930 na místě, kde byly v roce 1920 nalezeny nové prameny Kostelní, Glauber III a Glauber IV. Stavbu projektoval Ernst Engelhart v podobě velké klasicizující Pitné haly. Nad středem sloupové haly se klene velká elipsovitá nástavba s tamburem, osvětlujícím interiér haly, zastřešená oblou kupolí. Plasty vytvořil chebský sochař Karl Wilfert a pramenné skříně Adolf Mayerl.

Dvorana Glauberových pramenů

12 Zřídelní pavilon Nataliina pramene

Zdejší pramen byl znám již od roku 1880, kdy se hledaly nové prameny pro Císařské lázně. Zachycen byl ovšem až v roce 1912 a pojmenován po srbské královně Natálii. Pitnou halu pramene Natálie se zřídlem a dvěma křídly vyprojektoval v roce 1930 a o rok později uvedl do provozu místní architekt ing. Sgustav. Znovu se zde představuje klasicizující koncept trojdílného členění kompozice s třemi převýšenými pavilony doplněnými promenádními galeriemi.

Zřidelní pavilon Nataliina pramene

13 Kostel Povýšení sv. Kříže, Ruská ulice

Na stavbu kostela uvolnil finanční zdroje sám císař František I. po své návštěvě lázní v roce 1812. Stavba ve stylu ušlechtilého klasicismu byla dokončena v roce 1819. Koncept vycházel ze strohých principů svatyní uplatňovaných již od dob Josefa II. Místo stavby chrámu bylo voleno tak, aby pohledově uzavřelo druhou z urbanistických os lázní. Sousední fara byla postavena v letech 1868-1869 podle projektu Karla Wiedermanna v duchu jemného historismu.

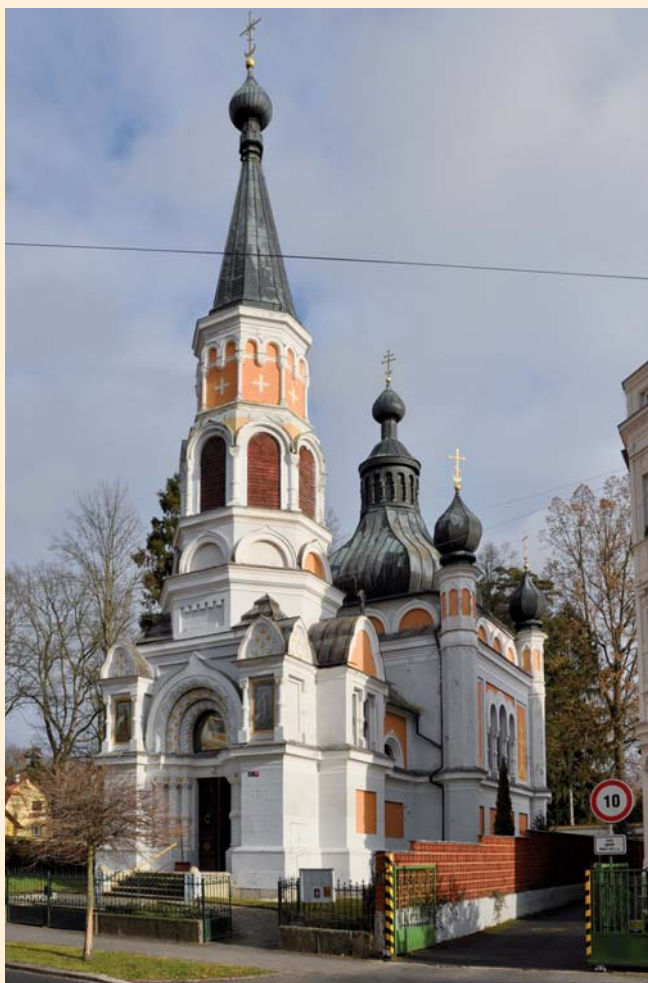

Kostel Povýšení sv. Kříže s farou (vpravo)

Kostel Povýšení sv. Kříže

14 Evangelický kostel sv. Petra a Pavla, Anglická čp. 164
Navržen a postaven v roce 1880 chebským stavitelem Karlem Haberzettlem. Ten jej pojal v historizujícím slohu jako trojlodní baziliku s neorománskými prvky ve stylu románsko-byzantských basilik. Vnitřní prostor je 16 metrů dlouhý a 14 metrů široký, loď je zastropena zrcadlovým štukovaným stropem a boční lodě jsou neseny pěti arkádami na čtyřech litinových sloupech. V roce 1926 byla nad vstup přistavěna mohutná hranolová věž s kubizujícím portálem.

Pravoslavný kostel sv. Olgy

15 Pravoslavný kostel sv. Olgy, Kollárova čp. 165

Pravoslavný chrám zasvěcený kyjevské kněžně sv. Olze byl postaven v letech 1887-1889 podle projektu františkolázeňského architekta Gustava Wiedermanna. Ten přitom vycházel z předlohy kostela v usedlosti Rukavišnikovoj v moskevské oblasti od ruského architekta A. Odera. Kostel byl postaven v rekordně krátké době za 192 pracovních dnů a slavnostně vysvěcen 8. července 1889 pravoslavným knězem Vladimírem Ladynským z Výmaru, za účasti významných ruských hostů, mimo jiné ministra Griese z Petrohradu. V chrámu se nacházejí bohatá výmalba i pozoruhodné ikony. V roce 1908 byla

v Zahradní ulici postavena pro pravoslavný kostel i půvabná farní budova, opět podle plánu architekta Gustava Wiedermanna.

16 Divadlo Boženy Němcové, Ruská čp. 102

V místech nynějšího divadla byla postavena první scéna již roku 1868. V roce 1928 byla nahrazena novou stavbou využívající části starého divadla. Novoklasicistní budovu navrhl profesor pražské techniky Arthur Payr. Interiér řešen s prvky krystalické moderny a Art Deco.

17 Dům Tři Lilie, Národní třída čp. 3

Jeden z nejstarších lázeňských domů ve Františkových Lázních postavil v letech 1793–1794 A. Loimann. V roce 1827 proběhla přístavba prvních veřejných lázní (dnes již mimo provoz) a dům získal charakteristický atriový dvůr. V roce 1808 zde pobýval Johann Wolfgang Goethe a v roce 1835 císař Ferdinand V. spolu s knížetem Wenzlem Lotharem Metternichem. Západní stranu dvora uzavírá hrázděné křídlo s unikátní sgrafitovou dekorací.

Dům Tři lilie

18 Dům U Římského císaře (K Rakouské císařské koruně), Národní třída čp. 4

Dům postavil roku 1794 pekařský mistr Paul Fischer. V roce 1805 zde byla zřízena první lékárna v lázních. Dnešní podoba domu po přestavbě z konce 60. let 19. století.

19 Dům U Černého orla (dnes část hotelu Slovan),

Národní třída čp. 5

Dům postavil v letech 1794-1795 lázeňský lékař Bernard Adler. V letech 1827-1828 proběhla nástavba druhého patra a následně v letech 1843-1844 rozšíření domu nad původně volný boční průjezd do dvora. Současná podoba fasády s neorenesanční tektonikou pochází z počátku 70. let 19. století.

20 Dům U Dvou zlatých lvů, Národní třída čp. 7

Dům s fasádou ve stylu klasicizujícího baroka postavil v roce 1805 nadporučík c.k. armády Kryštof Arzberger a ještě téhož roku ho prodal pekařskému mistru Antonu Biedermannovi. V roce 1812 zde pobýval Ludwig van Beethoven. Budova byla upravena do své současné podoby roku 1880 při zachování hmoty a fasády původního domu.

21 Ruský dům (dříve Arcivévoda Štěpán, dnes Beseda),

Národní třída čp. 8

Dům postavil ještě na konci 18. století městský stavitel z Chebu Adam Schäck, který se podílel značnou měrou na výstavbě Františkových Lázní. Současná podoba fasády pochází z roku 1869, kdy ji upravil v duchu jemného historismu Karel Wiedermann. V roce 1812 zde přenocoval císař František I.

22 Dům Město Lipsko (Savoy hotel, dnes Labe),

Národní třída čp. 9

Lázeňský dům se skládá ze dvou domů, z nichž starší východní dům byl postaven v roce 1795, a nacházela se v něm lázeňská lékárna. Současná podoba fasády v duchu pozdního klasicismu pochází z roku 1871. V interiéru hotelu zachováno původní dřevěné schodiště s vyřezávaným zábradlím a vstupní portál.

23 Velkovévodkyně ruská (dnes J.W.Goethe),

Národní třída čp. 12

Postaven v roce 1804 hrabětem von Zedwitz. V letech 1847-1873 sloužil jako poštovní úřad. Dnešní podoba fasády upravena v charakteristickém neogotickém stylu v 50. letech 19. století Karlem Wiedermannem. V roce 1814 zde pobývala velkovévodkyně Romanova, podle níž byl dům pojmenován, v roce 1817 baronka von Lewetzov (matka Ulriky), v roce 1829 arcivévoda Karel Friedrich z Výmaru s chotí Marií Pavlovnou (dcerou ruského cara Pavla I.) a v roce 1835 císař Ferdinand V.

24 Villa Imperial, Dr. Pohoreckého čp. 151

Vznosnou vilu v neorenesančním stylu postavil v letech 1877-1878

stavitel Karel Wiedermann. V roce 1927 proběhla nástavba posledního patra s velkou lodží. V interiéru unikátní dispozice haly se sloupovými lodžemi a centrálním schodištěm.

Villa Imperial

25 Dům Windsor, Ruská čp. 72

Hlavní budova byla postavena v letech 1862-1863 podle projektu Adama Haberzettla a Karla Wiedermanna, boční křídla jsou pozdější. Jde o jednu z nejvýznamnějších staveb romantického historismu Františkových Lázní ve formách windsorské neogotiky.

Dům Windsor

26 Dům Metropol, Francouzská čp. 114

Dům ve stylu romantického historismu pochází z let 1870-1871. Interiér, vestibul a schodiště jsou bohatě dekorovány nástěnnými malbami, doplněnými antikizujícími groteskami. Dva pokoje zvané Ludvík jsou zařízeny stylovým historizujícím nábytkem ve stylu Ludvíka XVI.

Malovaný strop nad schodištěm v hotelu Metropol

27 Hotel Pawlik (Královská vila), 5. května čp. 106 a 108

Dům byl postaven v roce 1867 s historizujícím průčelím a litinovým altánkem polygonálního půdorysu ve dvoře. Do současné podoby byl upraven v roce 1925 podle plánů františkolázeňského stavitele F. J. Prosche, a to ve formách pozoruhodné krystalické moderny. Bar v přízemí člení polosloupky a pilastry s kanelovanými dřívky a abstraktně formovanými hlavicemi, mezi nimi jsou štuková zrcadla a na stropě prosklený světlík. Z vybavení jsou zde zachovány zděný a mramorový krb a trojramenné schodiště.

28 Výletní restaurace Amerika, Jezerní čp. 35

V roce 1898 byla na břehu městského rybníka postavena výletní restaurace ve stylu romantických hrázděných staveb, podle plánu stavitele Karla Habertzetta. Kavárna byla doplněna asymetricky umístěnou hranolovou věží zastřešenou vysokou jehlancovou střechou s vyhlídkou na vrcholu a prosklenými verandami. Původní dispozice kavárny byla orientovaná na lesopark Amerika. Z jedné strany byl výhled na Komorní Hůrku, Zelenou horu a chebský městský rybník (rybník Amerika) a z druhé strany na nově vzniklý lesopark v pozadí s kostelem sv. Jakuba v Horních Lomanech a s Antonínovou Výšinou.

Lázeňské korzo Františkových Lázní, Národní třída od severu

František, symbol Františkových Lázní

Celkový pohled na lázně pod Bukovou kyselkou v roce 1840

Bývalé lázně leží v úzkém a hlubokém údolí řeky Ohře východně od Karlových Varů. První zmínka o tzv. Bukové kyselce pochází z roku 1522 z balneologického spisu Dr. Václava Payera, lázeňského lékaře z Karlových Varů. Pod Bukovou skálou (Buchstein) vznikla malá ves, která postupným vývojem získala označení Puchstein, a protože patřila ke Kysiblu (Stružné), byla označována Giesshübl-Puchstein či Giesshübl-Sauerbrunn. V roce 1687 povolil tehdejší majitel kysibelského panství hrabě Heřman Jakub Černín, svým poddaným bezplatně čerpání pramene. Kolem roku 1790 již byla Buková kyselka stáčena a rozesílána v kameninových džbáncích. Pravidelný export posléze zavedl nový držitel panství hrabě Johann Josef Stiebar z Bittenheimu v roce 1793, který zde vybudoval vedle pramene i palírnu kameninových džbánek. Poté, co v roce 1829 získal kysibelské panství Wilhelm von Neuberg, založil u zdejšího jímání pramenů malé lázně. Byly zde postaveny lázeňský dům, syrovátková léčebna, kolonáda a zájezdní hostinec. Nad hlavním pramenem Bukové kyselky stál kruhový pavilonek. Na počest návštěvy řeckého krále Otty I., který přijel dne 23. srpna 1852 do Kyselky z Karlových Varů, bylo hlavní zřídlo nazváno jeho jménem - „pramen krále Otty“. Dne 23. září 1853 byla nad Ottovým pramenem postavena nová kolonáda a roku 1862 nový lázeňský dům.

Nejvýznačnější vývoj ale začal roku 1867, když si prodej kysibelské kyselky pronajal od hraběte z Neubergeru obchodník s karlovarskou minerální vodou Heinrich Mattoni (1830–1910). V roce 1873 Mattoni celé panství zakoupil a současně se zvýšením vývozu zahájil novou velkorysou výstavbu. Vedle stáčírny minerální vody přistoupil k vybudování lázeňského areálu s lázeňskými domy, množstvím promenádních cest, altánků a romantických vyhlídkových míst na lázně a řeku Ohři. Nejprve byla mezi lety 1873–1875 postave-

na budova rozesílatelství minerální vody, zvaná Jindřichův dvůr a Švýcarský dvůr pro ubytování lázeňských hostů. V jeho sousedství pak vyrostl v letech 1884-1885 Kurhaus, nazvaný podle manželky Heinricha Mattoniho - Vilemínin dvůr. Přízemí zmíněných budov sloužilo provozním účelům stáčírny. Před budovami na nábřeží byly položeny koleje pro vlečku plnirny a skladů minerální vody. Prostor mezi velkou kolonádou a lázeňskou restaurací byl upraven ke korzu s venkovním posezením, kde stál Divadelní sál (Konversationsaal) i meteorologická stanice a barometr. Svah byl romanticky upraven s kaskádami vodopádů, jezírek a jeskyní, a okolní lesy protkány sítí promenádních cest s vyhlídkami na lázně a řeku Ohři v předobrazu antické Arkádie.

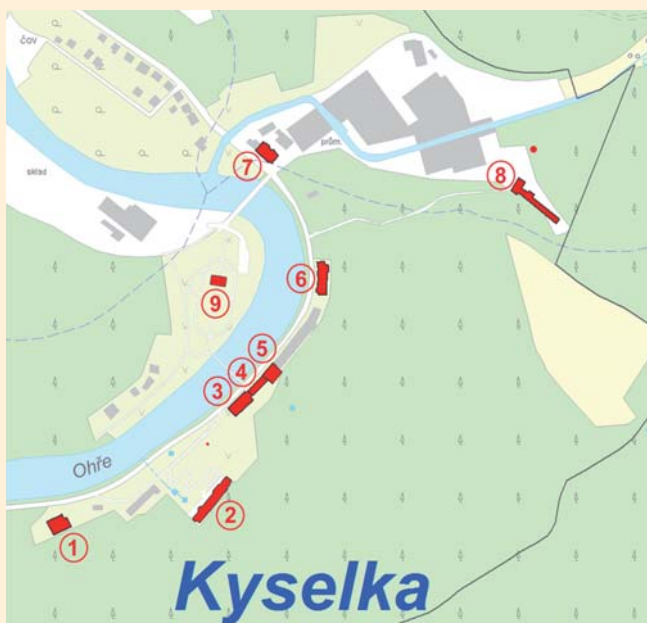
Celkový pohled na lázně v Kyselce v roce 1898

Na skalnatém výběžku přímo nad lázeňskými budovami byla v roce 1884 postavena kaple sv. Anny v neorománském stylovém pojetí, kterou financovala hraběnka Anna Nostitz-Rieneck a na vrchu Bučina nad údolím kolem roku 1880 i drobná rozhledna. V letech 1885-1886 nechal Mattoni přestavět starý lázeňský dům na svou vilu. U vývěru pramenů se rozkládal lázeňský areál, kde byl v letech 1879-1880 postaven Vodoléčebný ústav a 1887-1888 Pitná hala. V lesním zákoutí stálo dále inhalatorium a stáčírna pramene František Josef, na kterou navazoval velký objekt skladů. U řeky byly vybudovány sluneční lázně s možností plavby na lodičkách, v lesním zákoutí inhalatorium. Ke sportu sloužil tenisový kurt i hřiště pro kriket. Na protějším levém břehu Ohře byla vystavěna vilová čtvrť. V roce 1894 byla zřízena elektrárna se dvěma turbinami a vystavěna železniční trať Kyselka - Vojkovice s napojením na Buštěhradskou dráhu. V roce 1898 byl nad údolím dokončen nový pavilon s kolonádou Ottova pramene a v roce 1907 ještě stáčírna Löschnerova pramene. Z původně malých empírových lázní se tak staly velkolepé lázně s proslavenou minerální stolní vodou. Mattoniho kyselka se stala jednou z nejpopulárnějších minerálek v celém Rakousku-Uhersku

a vyvážela se jak do celé Evropy, tak do Ameriky a Austrálie. Lázeňské a provozní budovy jsou dosud unikátním celkem dokumentujícím éru vrcholného rozkvětu Lázní Kyselka v letech 1880–1900 a s nimi i celého západočeského lázeňství. Po nešťastné privatizaci lázní v roce 1992 se celý lázeňský areál dostal na samý pokraj zkázy, dnes se ovšem již začaly jednotlivé objekty zachraňovat.

Pohled na lázeňské budovy rozprostřené podél Ohře od západu

1 Mattoniho vila, čp. 76

Původní objekt byl postaven jako panský Lázeňský dům, Zámeček v počátečním stádiu lázní v Kyselce, zřejmě v roce 1844. Poté, co prameny i lázně zakoupil v roce 1873 Heinrich Mattoni, přistoupil v letech 1885-1886 k radikální přestavbě objektu. Hmotu původního Zámečku zachoval včetně celkové vnitřní dispozice a přístavbami na severozápadní straně směrem k řece, a k severnímu štítu, mu dodal majestátní podobu novorenesančního paláce. Objekt se od té doby nazýval „Mattoniho zámek“ („Mattonische Schloss“). Přilehlý prostor západně od vily byl upraven v přírodně krajinářském pojetí s romanticky pojímanými akcenty v podobě dramatických skalních výchozů a mohutných kyklopských tarasů. V centru parku byl vybudován i velký vodotrysk na způsob karlovarského Vřídla.

Mattoniho vila od jihozápadu

2 Pavilon a kolonáda Ottova pramene čp. 74

Na místě starší dřevěné kolonády byla v letech 1897-1898 postavena nová kolonáda a pavilon Ottova pramene podle projektu vídeňského architekta Karla Haybäcka v impozantním secesním duchu. V interiéru pavilonu se rozehrála grandiózní hra novobarokního dekoru s mramorovým obkladem (stucco lustro). Plató před kolonádou a pavilonem bylo ohrazeno balustrádou se slavnostním přímým schodištěm. Svah pod kolonádou byl romanticky upraven s kaskádami vodopádů, jezírek a jeskyní. V souvislosti s novým jímáním Ottova pramene došlo v roce 1910 k rozšíření pavilonu a k jižnímu štítu byla provedena přístavba stejného architektonického výrazu, jako z druhé strany přilehlá kolonáda.

3 Jindřichův dvůr čp. 52

Objekt Jindřichova dvora nechal postavit Heinrich Mattoni mezi lety 1873-1875, jako zasilatelství stáčené minerální vody Kysibelky. V letech 1890-1893 byl objekt Jindřichova dvora postupně architektonicky upraven vídeňským architektem Karlem Haybäckem do současné podoby.

Jindřichův dvůr

4 Švýcarský dvůr čp. 37

Objekt Švýcarského dvora nechal postavit Heinrich Mattoni mezi lety 1874-1875 pro ubytování lázeňských hostů. Patro bylo vyzdviženo z hrázděné konstrukce se zavětrováním výplní ondřejskými kříži protáhlými na celou výšku patra podle vzoru z frankofonních oblastí Švýcarska. Podle toho byl také označován jako Švýcarský dům.

5 Vilemínin dvůr – Vilemínka (původně Kurhaus) čp. 47

Na místě hrázděného objektu skladů z roku 1882 vyrostl během radikální přestavby v letech 1884-1885 nový velký Kurhaus, později nazvaný podle manželky Heinricha Mattoniho – Vilemínin dvůr. Dvoupatrový objekt byl postaven ve stylu francouzské neorenesance.

6 Dům Stallburg čp. 53

V letech 1893-1894 postavil Karl Haybäck dům Stallburg s byty pro sedm rodin zaměstnanců firmy Mattoni. Objekt řešil jako solitérní mohutnou vilu v podobě profrancouzsky orientované neogotické architektury.

7 Vodoléčebný ústav čp. 44

Vodoléčebný ústav nechal Heinrich Mattoni postavit v letech 1879-1880 přímo u vývěru pramenů. Lázeňský provoz zde fungoval až do druhé světové války. V 50. letech 20. století byl provoz uzavřen a objekt byl předán stáčírně Karlovarských minerálních vod ke kancelářským účelům.

Dům Stallburg

8 Löschnerův pramen čp. 64

Ve svahu nad současnou stáčírnou stojí objekt Löschnerova pramene postavený v roce 1907 podle projektu karlovarského architekta Alfréda Bayera. Přední dům byl postaven ve švýcarském stylu s roubeným patrem a alpským širokým balkónem v předsazeném štítu. Vzadu se napojuje přízemní stáčírna, kam vedla lanová dráha z údolí. V současné době je v objektu muzejní expozice.

9 Pitná hala - dnešní Kino

V lázeňském parku na levém břehu Ohře stojí pavilon zastřešený jehlancovou střechou s lucernou. Hrázďená konstrukce stěn byla doplněna bohatě vyřezávaným dekorem štítů. Jedná se o původní Pitnou halu (Trinkhalle), stojící dříve u Alžbětina pramene z let 1887–1888. V roce 1907 byla přenesena na své současné místo. Prostor kolem haly byl upraven na Růžovou zahradu. Dnes objekt slouží jako kino.

Pitná hala - kino

Lázeňský dům (Badehaus - Kurhaus)

Město Jáchymov, ležící v Krušných horách, je spojeno s celou řadou unikátů evropského a světového významu. Patří bezesporu mezi nejvýznamnější horní města Evropy. Rudné hornictví bylo po svém útlumu na přelomu 19. a 20. století vystřídáno lázeňstvím. Prokázání radioaktivity jáchymovské důlní vody roku 1905 dalo podnět k myšlenkám o léčebných účincích pramenů. V jižní části údolí pak byly roku 1906 založeny radonové lázně. A tak se stává město Jáchymov prvními radioaktivními lázněmi na světě. V jižní části údolí rychle vyrostla malá lázeňská čtvrť. Úspěšnost léčení vedla k tomu, že byla ve Vídni ustavena akciová společnost „*Radium Kurhaus Aktiengesellschaft St. Joachimsthal*“, sdružující prominentní osobnosti vysoké aristokracie a vídeňského velkopřemyslu, kterou vedl známý hrabě Arnošt Sylva-Taroucca. Významné státní zakázky na výstavbu lázeňských objektů získaly velké stavební firmy a renomovaní architekti především z Vídně.

Radium Kurhaus (Radium Palace)

Vedle nezbytného Kurhausu byl postaven velkohotel *Radium Kurhaus* (dnes *Radium Palace*) a lázeňské hotely *Astoria* (pův. „*Kurhaus Rosenhof*“ a „*Seidlhof*“), *Marie* („*Marienheim*“), *Elektra*, *Jitřenka* či *Dagmar* v duchu secese a Art Deco. Rovněž se začíná uplatňovat výrazné hrázdění, které vede až k charakteristickým projevům tzv. Heimatstilu (lázeňský dům *Elektra*). Dalších několik penzionů pocházejících z období 1. poloviny 20. století se střídou štukovou, převážně secesní výzdobou, prorůstá do starší zástavby města. Do stavební horečky se zapojují i místní stavitelé, z nichž vynikali zejména Franz Rehna a Hugo Schöberl. Přímo před lázeňskými penziony byly vybudovány drobné obchodní objekty, butiky a prostor kolem nich byl upraven jako lázeňský park s nezbytným hudebním pavilonem. Vyrůstá zde i velkorysá vilová čtvrť. Architektura secese a Art Deco počátku a první poloviny 20. století vykazuje v Jáchymově vysokou kvalitu a zároveň prokazuje čerpání tehdy moderních rysů evropské architektury. Lázně navštívila a léčila se zde řada významných hostů, samotná Marie Curie-Sklodowska, Tomáš G. Masaryk, Alois Jirásek, Oskar Nedbal, Richard Strauss, známý německý spisovatel Karl May, Fjodor Ivanovič Šaljapin, egyptský král Faud, akademik Běhounek a další.

Marie Curie-Sklodowska

Po roce 1950 se Jáchymov stal centrem těžby uranu a v okolí byly zřízeny internační tábory pro politické vězně, celá 50. léta 20. století proto lázeňství upadalo. Od 60. let 20. století byly lázně postupně obnovovány, v roce 1975 byl dostavěn i nový velký lázeňský ústav Běhounek. Od 90. let jáchymovské lázně opět prosperují. Celému lázeňskému komplexu nyní dominují dva nové velké objekty nad prostorem hlavní křižovatky – léčebný ústav Běhounek a lázeňský ústav Curie. Hlavním zdrojem radonové vody pro potřeby lázní jsou termální a chladné prameny radonové vody o teplotě 29–36°C. Prameny jsou bohaté na obsah stopových prvků (cesium, titan, tantal, berylium a zejména radon a radium). Nemoci nervové, nemoci pohybového ústrojí, revmatoidní se zde léčí vodoléčbou, koupelemi v radonové minerální vodě, suchými uhličítými koupelemi, masážími, a dále se zde provádí magnetoterapie, termoterapie, kineziterapie (cvičení v bazénu) aj.

Celkový pohled na jáchymovské údolí od jihu, dole lázně, nahoře kostel sv. Jáchyma

1 Lázeňská budova (Badehaus - Kurhaus)

Postavena byla v letech 1910–1911 podle plánů c. k. dvorního architekta Zottera z října 1909. Neoklasicistní stavba v duchu pozdního historismu. Součástí celé kompozice je přilehlý terasovitý park, v němž stojí obnovený hudební pavilon.

Lázeňské centrum Agricola (Badehaus)

Lázeňský park

2 Radium Palace – „Radium Kurhaus“

Na místě starého zájezdního hostince byl akciovou společností v letech 1910–1912 vybudován podle plánů vídeňského architekta Gustava Flesch-Brunningena a stavitele Buriana velký a okázalý hotel. Objekt palácového charakteru s aditivně odstupňovanými a zalamanými křídly člení fasády pomocí vysokého pilastrového řádu. Interiéry charakterizuje bohatá výzdoba ve stylu pozdního historismu. Přesně v duchu velkolepé Belle Epoque vyjadřoval luxus, přepych a pohodlí ve spojení s moderním soudobým provozem. Vlastní balneoprovoz měl 24 kabin pro radioaktivní lázně, radio-rašelinné lázně, světelné lázně, dále prostory pro mechanoterapii, elektroterapii a další procedury. Bylo zde i emanatorium pro vdechování radonového plynu a laboratoř. Rozsáhlé terasy v podnoži objektu s balustradami, arkádami a drobnými plastikami v duchu nového baroku, byly realizovány v roce 1929. Ve své době si získal hotel, patřící k nejlepším svého druhu v Evropě, velkou oblibu v nejvýznamnějších kruzích politického, společenského a kulturního života.

Koncertní sál v Radium-Palace

Taneční sál v Radium-Palace

Terasy s balustrádami před Radium-Palace

Lázeňské domy Astoria

LÁZNĚ KYNŽVART

Hotel Metternich, Badehaus a pavilon Richardova pramene kolem roku 1890

Lázně Kynžvart leží v zemské bráně mezi pohořími Český Les a Slavkovský (dříve Císařský), na staré české hranici s Chebskem. K její obraně byl po roce 1242 založen královský hrad nazvaný Königswart (Králova stráž). Na jeho úpatí vyrostlo z původního podhradí městečko, prvně uváděné 1317. Po definitivní zkáze hradu při švédském obléhání roku 1648 byl pod městečkem založen zámecký areál, velkoryse přestavěný knížetem Klementem Václavem Lotharem Metternichem v letech 1833-1839 podle plánů vídeňského architekta Pietra Nobileho. Jedná se o jeden z nejelegantnějších zámků v duchu pozdního vídeňského klasicismu v Čechách s unikátními metternichovskými sbírkami, obklopený rozlehlým anglickým přírodně krajinářským parkem (návrh vypracoval zahradník vídeňského Schönbrunnu Riedel). Významná je i židovská čtvrť jihozápadně od náměstí z počátku 15. století.

Malý lázeňský areál zaujal místo ve svahu nad městem. Léčivé prameny zde byly připomínány již roku 1454, jímány byly ale až od roku 1822 z popudu tehdejšího majitele - rakouského kancléře Metternicha. Slavný švédský chemik Jakob Berzelius při svém pobytu v Karlových Varech analyzoval tehdy 22 pramenů zdejších kyselek, z toho 9 pramenů na svahu nad městem v dnešním lázeňském areálu. Na základě příznivých posudků bylo šest pramenů Viktorův, Mariin, Eleonořin, Richardův, Nový a Lázeňský pramen zachyceno a upraveno pro odběr. Současně se začalo s plněním těchto vod do hliněných džbánek a jejich zasiláním za reklamním účelem pod značkou Kynžvartská ocelová voda (Königswarter Stahlwasser) praktickým lékařům. V současné době se jímají pouze 4 prameny: Richard, Helena (Eleonora), Viktor a Marie. V roce 1856 navrhl prof. dr. Friedrich Jäger, osobní lékař kancléře Metternicha, adaptaci pramenů a postavení budovy s vanami. Voda se užívala k pití i ke koupelím,

kromě ní se využívala i sirnoželezitá slatina z blízkých lesních ložisek poblíž Kladské. Již první měsíc po zahájení bylo podáno přes 400 koupelí. Poté, co byly roku 1862 vody úředně prohlášeny za léčivé, nechal zřídit Richard Clemens Metternich vedle pramene Viktor v roce 1864 první lázeňský penzion *Metternich* (dnešní *Orlík*). Tím položil základ k výstavbě dnešní lázeňské čtvrti. Na jeho počest je také vývěr blízké kyselky pojmenován Richardův pramen. V roce 1871 otevřel hoteliér Ott penzion („*Logierhaus*“) s restaurací a v roce 1872 bylo postaveno dalších pět lázeňských penzionů. V lázeňské sezóně 1877 byly otevřeny další lázeňské hotely *Buberl*, *Villa Waldschlösschen*, *Vila Kindl* (dnešní lázeňský dům *Záboj*, *Šárka*, *Na Výsluní*). V roce 1885 byla postavena budova lázní (dnešní *Balneo-provoz*) a krytá *kolonáda*. Již v polovině 60. let 19. století jsou lázně v Kynžvartu prezentovány pro léčení chronických katarů dýchacích cest jako lázně klimatické (podobně jako v Davosu). Hned v první lázeňské sezóně zde mimo jiné pobývala belgická královna Marie Henrietta, princ Talleyrand de Sagan a baron Nathaniel Rotschild. V roce 1885 přijel Wilhelm III. král holandský s královnou Emmou a princeznou Wilhelminou.

Rychlý rozvoj lázní dále pokračoval i v 90. letech 19. století. Nad vývěrem Richardova pramene byl roku 1892 postaven romantický altánek. V roce 1897 byl dokonce pramen ohodnocen jako nejlepší stolní voda, předčící dokonce velmi známou vodu z lázní Evian a je již stáčen v nové stáčírně u nádraží. Po první světové válce se v Lázních Kynžvartu k pitné kůře užívaly prameny Richard a Viktor, a další čtyři prameny pak k uhličitým koupelím. Kromě slatinových koupelí se tu prováděla vodoléčba, elektroléčba, terénní léčba (po značkových chodnicích podle stupně namáhavosti) a také léčebný tělocvik. Od roku 1950 začaly lázně sloužit jako celoroční lázeňská léčebna pro děti s onemocněním dýchacích cest. A jako dětská lázeňská léčebna slouží dodnes.

Celkový pohled na Lázně Kynžvart od východu, lázně vpravo dole, vlevo nahoře zámek a hospodářský dvůr (Zámecký hotel Metternich)

Lázeňský dům - Balneoprovoz

1 Lázeňský dům Orlik (původně Metternich)

Architektonicky nejvýznamnější lázeňský dům, který nechal postavit Richard Clemens Metternich v letech 1863-1864. Patrová stavba ve stylu pozdního klasicismu, doplněná jemným dekorem windsorské neogotiky s cimbuřím. Ve štítu středního rizalitu je osazen liti-
nový znak Metternichů z Metternichovských železáren v Plasích. K objektu přiléhá mladší jídelna s dochovanou hrázděnou konstrukcí s dekorem charakteristickým pro secesní tvorbu.

Další lázeňské domy **Šárka a Libuše** jsou postaveny ve střízlivém klasicizujícím a neorenesančním stylu, Lázeňský dům **Záboj**, postavený původně v neorenesančním stylu s vysokým přímým štítem, byl přestavěn ve 20. letech 20. století do současné podoby jemné pozdní secese.

2 Lázně - Balneoprovoz

Přízemní budova Lázní, otevřená v roce 1885, byla postavena v romantickém švýcarském stylu s výraznými dřevěnými vyřezávanými konstrukcemi. V charakteristickém švýcarském stylu byla vedle Lázní postavena i krytá kolonáda, která se ovšem nedochovala.

3 Pavilon Richardova pramene

Nad vývěrem Richardova pramene byl v roce 1892 postaven dřevěný oktogonální altánek v romantickém stylu.

Pavilon Richardova pramene

KLÁŠTEREC NAD OHŘÍ

Pohled na lázeňské a provozní budovy kolem roku 1914

Využívání pramenů sahá do roku 1883, kdy 18. května zemědělec Josef Fickert zjistil, že voda v jeho nové studni má najednou kyselou, ale velmi příjemnou chuť. Provedená analýza potvrdila, že jde o kvalitní minerální vodu. Brzo si získala oblibu a za mírný poplatek ji využívali místní lidé z města i lidé z blízkého okolí. Roku 1896 se stal majitelem pramene František Fieber, cukrovarník z Ústí nad Labem. Ten dosud bezejmenný pramen pojmenoval po své manželce Eugenie. U empírové budovy **Střelnice** (1829) byl vystavěn centrální objekt lázeňské budovy **Evženie** s charakteristickým vyřezávaným secesním dekorem vstupního členitého rizalitu. V těsném sousedství byl založen i park s promenádními cestami kolem rybníčku s labutím ostrůvkem.

Lázeňský dům Evženie

V roce 1897 byl objeven nedaleko druhý minerální pramen. Dostal název Městský pramen. Až do konce ledna 1901 jej měl k dispozici nájemce restaurace „Střelnice“, který jeho vodu také prodával zájemcům za nepatrný poplatek. Další lázeňské a provozní budovy byly postaveny z hrázděných konstrukcí s typickými velkými ondřejskými kříži, podobně jako v Lázních Kyselka.

Od 1. března roku 1901 měl městský pramen v nájmu klášterecký truhlář a rada obchodní komory Josef Weber, který si 1. února 1902 pronajal na 15 let také Evženi. Vodu obou pramenů uváděl na trh pod společným názvem „Klášterecká kyselka“. Obchodní znalostí a šikovnou reklamou se mu podařilo podnik oživit a dosáhnout značné popularity i v zahraničí. Ročně se v kláštereckém provozu plnilo na 1,5 milionu litrových lahví. V roce 1930 pronajalo město stáčírnu a lázně firmě Hinke a Glaser, která dokonce zásobovala touto minerálkou za druhé světové války i Romelovu armádu v Africe. Ke znovuoobnovení lázní přikročilo město Klášterec nad Ohří v roce 1993 a v následujících letech byly některé původní lázeňské objekty opraveny. Při novodobé obnově lázní byl v roce 1990 objeven třetí a zatím poslední pramen pojmenovaný Klášterecký pramen. Nově byla postavena i dřevěná kolonáda. Celek doplňuje krajinářský park s drobnými altány stáčení kyselky a otevřeným hudebním altánem v parku.

Pitná hala pramene Evženie

Restaurant Peřeje

KONSTANTINOVY LÁZNĚ

Kurhaus (dnes Lázeňský dům Prusík) v roce 1875

V bažinatých lukách u Nové Vsi, jihovýchodně od Mariánských Lázní, vyvěral sirný pramen nazývaný již v 16. století „Smerdaken“ či „smradoch“. Poté, co kolem roku 1790 zahájil majitel bezdružického panství kníže Konstantin Dominik z Löwensteinu na svém panství rozsáhlou prospektorskou činnost s cílem nalézt ložiska drahých kovů a uhlí, nechal si vypracovat u známého lázeňského lékaře Johanna Josefa Nehra z Mariánských Lázní odborný posudek na sirný pramen z Nové Vsi. Dr. Nehr doporučil pramen k lázeňským účelům. U pramene vyrostla v roce 1803 první dřevěná lázeňská budova se 3 lázeňskými kabinami. V letech 1812-1818 byla v blízkosti postavena nová lázeňská budova, nazývaná později Staré lázně. Obsahovala 22 pokojů, 5 lázeňských kabin a jídelnu. V roce 1837 koupil zadlužené lázně Konstantinův syn Karel Löwenstein, který lázně pojmenoval po svém otci Konstantinovy Lázně. V roce 1838 se uvádí již název „Constantins - Bad“. Postupně byl areál lázní rozšiřován a v blízkosti dnešního Prusíkova pramene vznikl lázeňský park. V roce 1872 prodali Löwensteinové lázně plzeňské obchodní společnosti, kterou vedl JUDr. Franz Pankratz, statkář a majitel uhelných dolů u Nýřan. Roku 1873 byla postavena nová dvoupatrová lázeňská budova zvaná Curhaus. Dále zde byla vybudována kolonáda a upraven park, v němž vyvěrá pět pramenů: František, Karel, Žofie, Gisela a Skalní pramen. Vedle pitné a koupelové kúry ve zdejších železitých a sirných pramenech se používala i rašelina k zábalům a koupelím. V roce 1890 byl Bad Neudorf oficiálně přejmenován na Konstantinovy Lázně.

V časech druhé světové války byly lázně přeměněny na vojenský lazaret. Po válce se lázeňský život znovu navrátil a lázně opět začaly sloužit lázeňským hostům.

Lázeňský dům Prusík

Čtyřpatrová budova největšího a hlavního lázeňského domu pojmenovaném po pražském profesorovi a významném kardiologovi MUDr. Bohumilu Prusíkovi pochází ve své hmotě z roku 1873. Je to někdejší Curhaus, který byl do současné podoby upraven v roce 1928.

Lázeňský dům Prusík

Další lázeňské domy Mír, Palacký, Purkyně, Mánes, Marie, Máj jsou postaveny vesměs ve střízlivém neorenesančním a klasicizujícím stylu, hrázděný penzion Staré lázně a Alžbětín dvůr v romantické podobě s dvojicí hrázděných věží.

Lázeňský dům Mánes

Prusíkův pramen

Poblíž Lázeňského ústavu se nachází altán Prusíkova pramene v klasicizujících formách, kam je dnes svedeno všech pět pramenů (Skalní, Františkův, Žofin, Giselin a Karlův). Starý dřevěný glorieta s kuželovou šindelem krytou střechou uprostřed parku nahradil v roce 1972 nový moderní pavilon.

Pavilon Prusíkova pramene

Altán Prusíkova pramene u Lázeňského domu Prusík

BAD ELSTER

(Svobodný stát Sasko, Spolková republika Německo)

Necelé 2 km od českých hranic leží v údolí Bílého Halštrova (Weisse Elster), již na saském území, lázeňské město Bad Elster. Rozbory elsterské kyselky byly provedeny již roku 1539. První lázeňskou sezónu v královských saských lázních Bad Elster zahájil slavnostně saský král Friedrich August II. v roce 1848. V letech 1888-1890 byl postaven podle plánů zemského stavitele Trobsche ze Zwickau nový Kurhaus ve stylu italského neorenesančního paláce, před nímž byla zřízena podle návrhu Paula Schindela Růžová zahrada. Historická budova rašelinových lázní König-Albert-Bad byla postavena v letech 1909-1910 v secesním stylu podle projektu architektů Rudolfa Schillinga a Julia Graebnera a nákladně dekorována secesními malbami, keramickými obklady i plastikami. Dosud se zde zachovala Královská kabina saských králů s originální měděnou vanou, kde se podávaly uhličité koupele i rašelinové lázně s tradiční dvojicí van, jednou pro rašelinu a jednou pro očistu - podobně jako ve Františkových a Mariánských Lázních. Bad Elster se řadí k nejrenomovanějším bahenním a minerálním lázním v Německu.

Lázně krále Alberta

BAD BRAMBACH

(Svobodný stát Sasko, Spolková republika Německo)

Nedaleko od lázní Bad Elster se nacházejí další lázně Bad Brambach. Zdejší minerální prameny byly známy sice již od středověku a poprvé vědecky popsány roku 1650, ale roku 1910 došlo k zásadnímu nálezů pramenů bohatých na radon. V lázních, kde se využívala minerální voda, byl v roce 1912 zahájen nový provoz radioaktivních (radonových) lázní podle vzoru lázní v Jáchymově. V roce 1914 byl nový radonový zdroj pojmenován po saském králi Friedrichu Augustu III. „Wetтинquelle“ a nad ním byl vybudován neoklasicistní pavilon. V letech 1926-1928 byla postavena lázeňská budova, Kurhaus a založen lázeňský park. K zasedání 1. mezinárodního kongresu lázeňských lékařů v roce 1935 byl otevřen nový společenský dům Festhalle. Další lázeňské domy a penziony byly budovány ve stylu německé geometrické secese a rané moderny.

Kurhaus

Kolonáda

BAD ALEXANDERSBAD

(Svobodný stát Bavorsko, Spolková republika Německo)

U bavorského města Wunsiedel leží, 25 km od českých hranic, lázeňské město Bad Alexandersbad. Po objevu kyselky v údolí Heuleite v roce 1734 nechal baron von Lindenfels v roce 1841 vyčistit vývěr a pramen byl následně od roku 1751 čerpán a stáčen. Ale až v roce 1779 se markrabě Christian Friedrich Karl Alexander von Ansbach-Bayreuth (jehož jméno lázně nesou) rozhodl postavit velkou lázeňskou budovu pro koupele a prostor zkrášlit výsadbou stromů. Realizace záměru probíhala posléze v letech 1782-1783, kdy stavební inspektor Johann Gottlieb Riedel s dvorním zahradníkem Johannem Georgem Rosengartem propojili na hlavní hloubkové ose zámek a pavilon nad pramenem obdobně, jako ve Františkových Lázních. Na příčné ose pak situovali lázeňský dům a kolonádu s pitným sálem. V roce 1838 pak otevřel v Bad Alexandersbad dr. Georg Fikentscher Altes Kurhaus, první lázeňský dům v Bavorsku, kde se léčilo studenou vodou. Po vytvoření akciové společnosti v roce 1881, byl v roce 1884 postaven ještě Neues Kurhaus. Lázně Bad Alexandersbad navštěvoval Johann Wolfgang Goethe i pruský král Friedrich Wilhelm III. a královna Luisa.

Pavilon Luisina pramene v Bad Alexandersbad

BAD BERNECK

(Svobodný stát Bavorsko, Spolková republika Německo)

V severní části Horních Frank se 50 km od českých hranic nachází lázeňské město Bad Berneck. Pod hradem založeným kolem roku 1150 a u staré osady s první zmínkou v roce 1177 byly v roce 1857 otevřeny první lázně v Bavorsku, kde se léčilo přísadami syrovátky, bylin i jehličí z borovic. V lázeňském parku Ölschnitztal byla postavena v roce 1857 dřevěná kolonáda (Alte Kolonnade) a na protějším svahu posléze v roce 1889 nová kolonáda (Neue Kolonnade) připomínající dřevěnou kolonádu v lázních Kyselka u Karlových Varů. Díky čisté horské vodě zde pak byly v roce 1930 otevřeny i hydroterapeutické Kneippovy lázně, kde se léčí pomocí studené vody. Z lázní Bad Berneck je možnost napojení na cestu po dalších významných lázeňských místech v Německu.

Centrum lázeňského města se zříceninou hradu a hrázděnými domy

Nová Kolonáda

Státní okresní archiv Karlovy Vary
Stavební archiv Magistrátu města Karlovy Vary
Stavební archiv Městského úřadu Mariánské Lázně
Stavební archiv Městského úřadu Františkovy Lázně
Stavební archiv Městského úřadu Jáchymov

Literatura (výběr)

BOŘÍKOVÁ, Jana - BOŘÍK, Otakar: Hospice, špitály a nemocnice v Karlových Varech, Dobříchovice 2004
BURACHOVIČ, Stanislav: Zlatý věk Karlových Varů, Karlovy Vary 1993
BURACHOVIČ, Stanislav - WIESSER, Stanislav: Encyklopedie lázní a léčivých pramenů v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, Praha 2001
BURACHOVIČ, Stanislav - ZEMAN, Lubomír: Hvězdné nebe nad Kyselkou, Loket 2012
FELBINGER, Johann, Nepomuk: Kronika Mariánských Lázní 1786-1855 / Chronik des Kurortes Marienbad 1786-1855, Mariánské Lázně 2009
Festschrift zur 74. Versammlung Deutscher Naturforscher und Ärzte“, Karlsbad 1902
GNIRS, Anton: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirk Karlsbad. rkp.1933, München 1996
KISCH, Heinrich: Marienbad, Franzensbad, Teplitz-Schönau, Johannisbad, Lieberwerda, Bilin, Giesshübl-Sauerbrunn, Krondorf, Neudorf, Wien-Prag 1902 kolektiv autorů, Karlovy Vary na přelomu tisíciletí, (kol. autorů), Karlovy Vary 2001
KUČA, Karel - ZEMAN, Lubomír 2006: Památky Karlovarského kraje. Koncepce památkové péče v Karlovarském kraji, Karlovy Vary 2006
MACEK, Stanislav: Architektura Františkových Lázní v 19. století, Františkovy Lázně 1989
MACEK, Stanislav: Františkovy Lázně. Historie města, Františkovy Lázně 1995
PROCHÁZKA, Zdeněk: Konstantinovy Lázně, Bezdrůžice a okolí, Domažlice 2005
ROUBÍNEK, Zdeněk - ROUBÍNKOVÁ, Dana: Historismus v architektuře Karlových Varů, Karlovy Vary 1996
VACHATA, Zdeněk: Klášterec nad Ohří. Přehled dějin města a okolí, Klášterec nad Ohří 1997
ZEMAN, Lubomír: Karlovarský Westend. Počátky vilové architektury v Karlových Varech, Karlovy Vary 1998
ZEMAN, Lubomír: Karlovy Vary, architektura baroka a klasicismu 1650-1850, Karlovy Vary 2006
ZEMAN, Lubomír - KUČA, Karel - KUČOVÁ, Věra: Západočeský lázeňský trojúhelník. Západočeské lázně vybrané k nominaci na zápis do Seznamu světového dědictví UNESCO, Karlovy Vary 2008
ZEMAN, Lubomír: Západočeský lázeňský trojúhelník II. Západočeské lázně v kontextu evropského lázeňského dědictví, Karlovy Vary 2008
ZEMAN, Lubomír (ed.) - ČERNÝ, Zbyněk - HORVÁTHOVÁ, Jana - RUND, Michael: Slavné vily Karlovarského kraje, Praha 2010
ZEMAN, Lubomír: Průvodce architekturou Karlových Varů, Ostrava 2012
ZEMAN, Lubomír - ZATLOUKAL, Pavel: Slavné lázně Čech, Moravy a Slezska, Praha 2014
ZÍDKOVÁ, Anna: Fellner a Helmer v Karlových Varech, Karlovy Vary 1997

Průvodce po významných lázeňských místech v Karlovarském kraji

Text: Lubomír Zeman

Foto: Lubomír Zeman, Jan Prudík, Lázně Jáchymov, Jan Borecký

Mapy: Karlovarský kraj (Martina Zahradková, Tomáš Nováček), Lubomír Zeman

Publikace byla připravena na základě poznatků získaných
v rámci následujících grantových úkolů:

Grantový projekt Grantové agentury České republiky č. 409/06/1759

Lázně a lázeňství v České republice v kontextu světového vývoje lázeňství

Výzkumný úkol Národního památkového ústavu č. 402 Odborné

poznávání, vědecké hodnocení, dokumentování a evidence kulturního
dědictví 19. a 20. století

NEPRODEJNÉ